EDİTÖR: DR. MUSTAFA BIYIKLI

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

– OSMANLI DÖNEMİ –

2

GÖKKUBBE

978-9944-275-14-9 (II. cilt)

978-9944-275-10-1 (Takım)

İstanbul, 2008
İkinci Baskı, 2010

Türk Dış Politikası - Osmanlı Dönemi -

Editör: Dr. Mustafa Bıyıklı

Kapak: Yunus Karaaslan

Ofset Hazırlık: Ajans Akdağ

Baskı: Bayrak Matbaası, Topkapı / İstanbul

© Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın yayınlanamaz, elektronik veya mekanik yollarla
kopyası yapılamaz, bilgi olarak depolanamaz veya çoğaltılamaz.

Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
F. Kerim Gökay Cad. Okul Sk. Altunizade Sitesi, F Blok, D: 9 Altunizade/İstanbul
Tel: (0 216) 327 65 61 - Faks: (0 216) 327 65 81
gokkubbe@gokkubbe.com.tr

EDİTÖR: DR. MUSTAFA BIYIKLI

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

– OSMANLI DÖNEMİ –

2

YAZARLAR
(Akademik ve Alfabetik)

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Prof. Dr. Ali İhsan Gencer
Prof. Dr. Azmi Özcan
Prof. Dr. Besim Özcan
Prof. Dr. Feridun M. Emecen
Prof. Dr. Hasan T. Fendoğlu
Prof. Dr. H. Yavuz Ercan
Prof. Dr. İdris Bostan
Prof. Dr. M. Alaaddin Yalçınkaya
Prof. Dr. Mehmet Alpargu
Prof. Dr. Mustafa Öztürk
Prof. Dr. Remzi Kılıç
Doç. Dr. Ahmet Kavas
Doç. Dr. Arzu Terzi
Doç. Dr. Mehmet İnbaşı
Doç. Dr. Mehmet Okur
Doç. Dr. Nuri Çevikel
Doç. Dr. Yücel Öztürk
Yrd. Doç. Dr. Bünyamin Ayhan
Yrd. Doç. Dr. Hasan Şahin
Yrd. Doç. Dr. Necmettin Alkan
Dr. Işıl Işık Bostancı

Dr. Mustafa BIYIKLI, 1965 yılında Trabzon-Akçaabat'da doğdu. 1992'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1994'te Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1997'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Batılılaşma Sürecinde Türkiye'de Hilâfet Tartışmaları ve İslâm Dünyasındaki Etkileri" konulu teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. 2002'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih Anabilim Dalı'nda, "İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları (1918-1938)" konulu teziyle doktorasını tamamladı. 2003 yılında, Dumlupınar Üniversitesi'nde Yardımcı Doçentliğe yükseldi. Halen, Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda görev yapmaktadır. Yayınlanmış kitabı; *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları -Atatürk Dönemi-* Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006.

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Bölüm

OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI DEVLETLERİNE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası (14. ve 16. Yüzyıllar) / Prof. Dr. Feridun M. Emecen 9

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya- (1606 - 1774) / Prof. Dr. Mehmet Alaeddin Yalçınkaya 27

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a- (1774-1839) / Prof. Dr. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya 83

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e- (1839-1908) / Yrd. Doç. Dr. Necmettin Alkan 137

Osmanlı Devleti'nin Balkan Politikası / Doç. Dr. Mehmet İnbaşı 189

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası ve Türkiye-Moskova İlişkileri (16. ve 17. Yüzyıllar) / Doç. Dr. Yücel Öztürk 217

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl) / Yrd. Doç. Dr. Hasan Şahin 281

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (19. yy. ve 20. yy. Başı) / Prof. Dr. Besim Özcan 309

Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi (19. Yüzyıl) / Prof. Dr. Mustafa Öztürk 347

Türkiye'nin Avrupa Devletlerine Yönelik Dış Politikasına ve İlişkilerine Genel Bir Bakış (I. Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Sürecinde) / Doç. Dr. Mehmet Okur 383

OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI POLİTİKASI -Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a- (1774-1839)

PROF. DR. MEHMET ALAADDİN YALÇINKAYA*

I. YENİ BUNALIMLARIN BAŞLANGIÇ NOKTASI: KÜÇÜK KAYNARCA

Osmanlılar Belgrad Antlaşmasından sonra kendine güvenip tecrit politikası izleyerek diplomasi yoluyla Avrupa'daki hasımlara karşı sulhperverlik siyasetiyle de barışı idame ettireceğini zannetmişlerdi. Hele bu tarihten itibaren uzun süre hareketsiz kalmış veya rehavete dalmış olan Osmanlı erkânı, ordusu ve donanması bu süre zarfında gelişen, güçlenen ve yayılan Rusya karşısında hem kara hem de denizde kolay yenilgilerle karşılaştılar. Rusların kazandığı bu savaş, silahlarının mutlak üstünlüğünden değil Osmanlıların daha perişan bir durumda olmasından kaynaklanmaktaydı. Neticede 21 Temmuz 1774'de imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması devletin 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra imzalamak zorunda kaldığı en ağır antlaşmadır. Bu antlaşma Karlofça Antlaşmasına göre toprağa ilişkin maddeleri pek kısıtlı olmasına nazaran hukuk, ticaret ve diplomasi alanında Osmanlı tarihinin en ağır belgesidir. Bu antlaşmaya göre, Aksu (Buğ) nehri iki devlet arasındaki yeni sınırı teşkil edip Kırım, Bucak ve Koban yalnızca dinî konularda Rusların padişahı "halife" unvanıyla tanıyarak buralardaki Müslüman halkın dinî lideri olmasını kabul edilip siyasî bakımdan devlet bünyesinden ayrılıp müstakil bir hale getirilmişti. Ancak Ruslar işgal ettikleri Aksu ile Koban nehirleri arasındaki bölgeleri alıp Azak, Yenikale ve Kılburun gibi önemli limanlara sahip olmasıyla artık Karadeniz'de sağlam bir şekilde yerleşmiş olmaktaydılar. Ruslar Eflak, Boğdan, Kafkasya ve Ege'de işgal ettiği adalardan çekilecekti. Antlaşmanın bir başka önemli konusunda Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks tebaanın haklarının koruyuculuğunun Ruslara verilmiş olması şeklinde yorum bulan maddeleriydi. Buna göre Ruslara İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi kurma ve koruma hakkı tanınmaktaydı ki daha sonraları Rusya bu maddelere dayanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme hakkını kendinde görmüştü. Ayrıca Ruslar İstanbul'da daimi bir elçilik açıp diledikleri

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

şehir ve kasabalarda konsolosluk açacaktı ve Boğazlardan Rus ticaret gemilerinin serbestçe geçişine de müsaade edilmekteydi. Diğer bir maddede ise Rus hükümdarlarına gönderilecek namelerde "Rusyalıların padişahı" diye hitap edileceği kabul olunmuştu. Son olarak da Osmanlılar Rusya'ya üç yılda on beş bin kese (4 milyon) ruble savaş tazminatı ödeyecekti.[1]

Görüldüğü üzere Lehistan'ı kurtarmak amacıyla girdiği savaşta, Osmanlı Devleti Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından taksime uğramıştı. Küçük Kaynarca antlaşmasının en ağır maddesi Kırım'ın kaybedilmesi olup artık Osmanlıların kuzey Avrupa politikasının beyni olan ve çok uzun süreden beri devam eden Kırım askerî yardımı sona ermişti. Böylece Karadeniz'in kuzeyinden güneylere doğru sarkacak olan Rusların etkinliğine karşı mani olacak hiç güçlü bir direniş de kalmamış oldu. Yapılan bu ağır antlaşmadan sonra, Avusturya'nın Boğdan voyvodalığının bir parçası olan Bukovina ve civarını 1775'de ilhak etmesi ve Osmanlı Devleti'nin de bu duruma seyirci kalıp itiraz edemeyerek Avusturya ile bir antlaşma yapması, devletin içinde bulunduğu içler acısı ezikliği ve bitkinliği göstermesi bakımından önemliydi.[2] Bütün olup bitenlerden sonra artık Osmanlılar disiplinsiz, derme çatma ordularla hasımları karşısına çıkamayacağı gerçeğinin farkına varmıştı. Zira diğer Avrupa orduları kadar düzenli ve disiplinli olamayan Rus ordusu karşısında uğranılan yenilgiler devletin ve ordunun zafiyetini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermişti. Artık Osmanlı Devleti, Avrupa siyasetinde hasta adam olarak anılacak, Doğu Sorunu ve Boğazlar Meselesi ile sık sık gündeme gelecekti. [3]

Osmanlıların Ruslara karşı yapmış olduğu başarısız savaşlar ve yayılmacı Rus politikasına karşın I. Abdülhamid Osmanlı Devleti'nin kurtulması için ıslahatlara ihtiyaç olduğunu idrak edip kendinden önce başlatılan yenileşmelere hız kazandıran ve yeni yeniliklere öncülük eden 18. yüzyıl padişahlarının en güçlü ıslahatçılarından birisidir. İktidarı kendi kontrolü altında tutabilmek için farklı görüşlerdeki grupları birbirine düşürdüğü gibi geleneksel Osmanlı siyaseti icabı gereği sık sık sadrazam değiştirme yöntemlerini de uygulamasına rağmen kendisi gelenekçi Osmanlı Islahat hareketlerini canlandırıp yeni bir ivme de kazandırmıştı. Artık ıslahatlar daha geniş çaplı ve daha geniş bir kadro ile yapılmaya başlamıştı. I. Abdülhamid cephelerde Avrupa ordularıyla mücadele edebilmek için yeni askerî teknik, eğitim ve silah ihtiyaçlarının giderilmesinde ken-

---

1 Küçük Kaynarca Antlaşması hakkında çok sayıda eser ve bunlardan en önemlileri için bkz: Osman K - se, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Ankara, 2006; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV/1*, Ankara, 1978, s. 422-425; *The Balance of Power, 1715-1789*, London, 1908, s. 324-325 ve D.J. Hill, *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, vol. III, New York, 1967, s. 677-678.

2 Avusturya ile Osmanlılar arasında 6 Temmuz 1771 tarihinde gizli bir antlaşma imzalanmıştır ancak Avusturya'nın tutumu yüzünden bu ölü bir antlaşma olarak kalmıştır. Hill, *a.g.e.,* s. 669, 677-678.

3 Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinden Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 531-544.

dinden öncekilere göre daha ileri gitmiştir. Bu yüzden bu dönemde çok sayıda yabancı askerî danışman ve uzman getirilip bunların ihtida etme veya Osmanlı üniforması giyinmeleri gerekliliği de kalkmıştı. I. Abdülhamid artık kendinden sonraki köklü ıslahat hareketlerine girişecek olan III. Selim, II. Mahmud ve Tanzimat dönemleri için yapılan yeni yeniliklerin keskin dönüşünü başlatan ilk padişah veya "Osmanlı Islahatlarının ve Islahatçılarının Babası"dır. I. Abdülhamid ıslahatları kendi yönetiminde ve denetiminde yürütmesi yanı sıra sadrazamları Kara Vezir Seyyid Mehmed Paşa, Halil Hamid Paşa, Koca Yusuf Paşa ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ile de işbirliği yapmıştır.[4] Halil Hamid Paşa'nın Osmanlı ordusunu çağdaşlaştırma çabalarının yanında geleneksel kurumları canlandırma alanlarında da başarılı işler yapılmıştı. Bu yeni düzenlemeler doğrultusunda hem yeniçerilerin hem de sipahilerin Avrupaî tarzda piyade ve topçu taktiklerini ve silahlarını öğrenmeleri sağlandı.[5] Ancak Halil Hamid Paşa'nın azlinden sonra yenilikler durmuştu. Avusturya ve Rusya ikilisinin Osmanlıları paylaşmak için yaptıkları ittifak neticesinde 1787'de Fransa'da XVI. Louise'den Avusturya prensesi olan karısı Marie Antonette'nin tesiriyle Fransız subay ve teknisyenlerini geri çekti. Bütün bunlara rağmen I. Abdülhamid devrindeki teknik teşkilat ve ıslahat III. Selim zamanındaki Nizam-ı Cedid'e esas olmuştur.

Askerî alanda birçok ıslahat ve yenilik yapılmak istenmesine karşın I. Abdülhamid döneminde devlet hâkimiyet ve kontrolü özelliklede eyaletler de zayıflamaya başlamıştı. Rus Savaşı sırasında devletin taşradaki mahallî unsurların askerî yardımlarına eskisine oranla çok daha fazla ihtiyaç duymasından yararlanarak kendi ordularını, maliyelerini ve yönetimlerini istedikleri oranda güçlendirmişlerdi.[6] I. Abdülhamid döneminde taşrada merkezî iktidarın tam anlamıyla bir çözülüş yaşadığı görülmekteydi. Padişah ve hükümetleri merkezî iktidarın böyle genel bir çözülüşü karşısında ayanlar ve diğer mahallî idarîcileri kontrol altına alabilmek için bazı köklü olmayan çarelere başvurmuştu.[7] İçerdeki çözülüşe paralel olarak başta Rusya olmak üzere Avusturya ve Fransa'nın Osmanlıları parçalamak için harekete geçmeleri karşısında Osmanlı Devleti, çaresizlik içerisindeydi. Tarihinde de böyle çok kötü bir duruma düşmemişti. Her halde hiçbir Osmanlı padişahı I. Abdülhamid kadar kötü ve şansız bir dönemde tahta çıkmamıştır. Zira içerde merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak yükselen taşradaki

---

4 I. Abdülhamid hakkında yapılan en kapsamlı çalışma Sarıcaoğlu tarafından meydana getirilmiştir. Bkz: Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişah Potresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul, 2001 ve "1774-1789 Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası", *Türkler*, c. 12, Ankara 2002, s. 545-553.

5 M. Alaaddin Yalçınkaya, "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü, *The Journal of Ottoman Studies-Osmanlı Araştırmaları,* c. XXI, 2001, s. 109-134.

6 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 429-442, 509-518 ve 603-618; Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 183-188.

7 Stanford J. Shaw, *Osmanlı Devleti ve Modern Türkiye*, c. I, (çev. Mehmet Harmancı), Ankara, 2004, s. 343-44.

mahallî idareciler gibi aynı zamanda doğu da İran'la olan sıkıntıların tekrar başlaması, kuzeyde Rusya, Batıda Avusturya ve arkadan da kadim dost olan Fransa'nın Avusturya lehine hareket etmesi gibi hadiselerin hepsinin I. Abdülhamid dönemine tesadüf etmesi Padişahın büyük ve kalıcı siyaset yapmasına da engel olmaktaydı. Ancak I. Abdülhamid bütün bunlara rağmen ümitsiz değildi ve devleti kurtarmak için ıslahatları sürdürdüğü gibi devleti dış tehditlere karşı savunmak içinde elinden geleni yaptı.

İran'da 1747'de Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra başlayan anarşi ve karışıklıklardan istifade eden Zend aşireti lideri Kerim Han 1751'de idareyi ele geçirdi. Kerim Han ülkeyi kendi askerleri idaresi altında birleştirdi ve 1794 tarihine kadar sürecek olan Zend hanedanını kurmuş oldu. İran'ı tam olarak denetimine alan Kerim Han Osmanlılara karşı saldırgan bir siyaset takip etmeye başlayıp fırsat kollamaktaydı. Küçük Kaynarca'dan hemen sonra böyle bir fırsat kendiliğinden ortaya çıktı. Bağdat valisinin idaresi altında olan Baban ve Köysancak beyleri olan iki kardeş arasındaki ihtilafın çatışmaya dönüşmesinden istifade eden Kerim Han 1774'de bölgede hakim olmak için Doğu Anadolu'ya saldırdı. Arkasından Basra'yı kuşatıp 1776'da işgal edilmesi üzerine İran'a savaş açılmıştı. Öte yandan Osmanlılarla Ruslar arasındaki gerginlikten istifade eden Kerim Han ile II. Katerina 1778'de Osmanlılar aleyhine taarruzî bir ittifak antlaşması imzalamışlardı. Ancak Kerim Han'ın 2 Mart 1779'da ölmesiyle bu ittifak hükümsüz kaldığı gibi başlangıçta Irak üzerinden İran'a akıncılar sevk edildiyse de İranlılar Basra'dan atılamamıştı ancak Süleyman Paşa'nın Irakta yeniden memluk iktidarını kurmasından sonra İranlılar ülkeden atıldılar. Böylece bölge tekrar göstermelik bile olsa Osmanlı hâkimiyetine geçti. Ancak bundan sonra Irak'a olan saldırılar İran'dan değil güneydeki çöllerden çıkan Vahhabî unsurlarından olacaktı.[8]

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın müstakil bir hale getirilmesini gerçekleştiren II. Katerina bu ülkenin kendi sınırları içine katılması yönünde faaliyetlerde bulunuyorken, Osmanlı Devleti ise burasını tekrar eskisi gibi devletin ayrılmaz bir parçası kabul ederek kendi hâkimiyeti altında tutulmasını hayati bir zaruret olarak görmekteydi. Böylece taraflar Küçük Kaynarca Barışını geçici bir mütareke olarak addetmiş saymaktaydı. Ruslar Kırım'daki nüfûzu ve gizli işgal taktikleri neticesinde Rusların kuklası ve taraftarı olan Şahin Giray'ın hanlığı üzerindeki hâkimiyetini perçinleştirmek amacındaydılar. Ancak II. Katerina'nın Osmanlı topraklarına karşı izlediği saldırgan politika karşısında diğer Avrupalı güçlerin yeni Rus ilerlemeleri karşısında taviz istemeleri Avrupalı güçlerle Rusların ilişkilerini gerginleştirmişti.[9] Rusların Kırım'da takip ettikleri ince siyaset sonucunda değişik kesimlerden binlerce Kırımlı Anadolu'ya göç etmeye başlamıştı. İlk defa geniş çaplı Kırım'dan başlayan göç hadisesi daha sonraki yıllarda

8 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 455-464.

9 II. Katerina'nın hayatı, Avrupa ve Osmanlılara karşı izlediği dış politika hakkında genel bilgi için bkz: J.T. Alexander, *Catherine the Great, Life ana Legend*, NewYork, Oxford, 1989.

özelliklede 19. ve 20. Yüzyıl boyunca kaybedilen eski Osmanlı topraklarındaki milyonlarca Müslüman halkın Anadolu'ya göçmelerine örnek olmuştu. Bu durum böyle göçlere alışık ve hazırlıklı olmayan devlete büyük toplumsal, siyasî, kültürel ve iktisadî meseleler getirecekti. Kırım misalinde olduğu gibi zengin ve soylu göçmenler İstanbul'da savaş yanlısı bir grup oluşturarak Kırım'ı Osmanlı hâkimiyetine katmak için Rusya ile savaşa girilmesini savunmaya başladılar. Bunlar siyasî bakımdan bir ölçüde başarılı olmakla birlikte doğuda İran'la olan savaş Ruslara karşı tam anlamıyla harekete geçilmesini engelledi.[10]

II. Katerina'nın Kırım'ı tam anlamıyla elde etmesine yönelik politikalarını gerçekleştirmek için askerî harekete geçmesini sağlayan hadiselere maddeler halinde bir göz atmakta fayda vardır. Birincisi 1773'de başlayan Pugaçev isyanının 1775'de sona ermesi; İkincisi, 1774'de Osmanlı-İran sürtüşmesinin 1776'da savaşa dönüşmesi; Üçüncüsü, 1774'de Kuzey Amerika'daki 13 İngiliz kolonisinin bağımsızlık hareketinin çıkması ve 1776'da bu kolonilerin Amerika Birleşik Devletleri adı altında bir devlet kurarak İngilizlere karşı savaşın hızlanması neticesinde Osmanlı'nın dostları olan devletlerin Kuzey Amerika'daki sorunlarla uğraştıkları sırada Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'da istediği gibi bir ortam yakalamasıdır.[11] Bütün bu fırsatların lehine gelişmesi üzerine II. Katerina harekete geçerek Kırım'ı işgal etmeye başladı. Kırım Hanı Devlet Giray'da İstanbul'a kaçtı ve Ruslar da kendi yandaşları olan Şahin Giray'ı 1777'de Han olarak atadılar. Osmanlı Devleti Kırım'ın Rusya'ya katılmasıyla doğacak tehlikelerin endişelerini hissetmekteydi. Her şeyden önce Kırım'ın Rusya tarafından işgali İstanbul'un doğrudan bir tehdit altında tutulması demekti. Bu ise Kırım hakkında gösterilen hassasiyetin dinî ve millî duygular yanında daha hayati bir endişe ile de kuvvet bulduğunu göstermekteydi. Şahin Giray Kırım'da kendi otoritesini sağlamak üzere Rus örneği bir merkezi hükümet kurup kendi yandaşlarını kilit noktalara tayin etti. Ulema ve ileri gelen Kırım ailelerini etkinliklerini ortadan kaldırmak için birçok tedbirler aldı bunlardan birisi de ailelerle aşiretler denetiminde olan ordu yerine düzenli bir ordu kurdu. Bütün bu tedbirlerin Kırımı Ruslaştırma siyasetinin bir parçası olarak gören Kırım halkı tepkilerini giderek artırdı ve Şahin Giray iktidarına karşı bir isyan çıkması üzerine Osmanlılar Selim Giray'la yandaşlarını 1778 Ocak başlarında Kırım'a gönderdi. Osmanlı harekâtına karşılık harekete geçen bir Rus ordusu Şubat 1778'de Kırım'a girdi ve Selim Giray kaçmak zorunda kaldı. Rus ordusu isyancıları öldürüp Kırımı işgal ettiler. Yeniden tahta oturan Şahin Giray bu kez halk desteğine sahip olmadığından yalnızca Rus ordusuna güvenerek iktidarda kaldı. Zaten buna mukabil Osmanlıların giriştikleri iki deniz harekâtından da bir netice alınamaması üzerine Kırım'dan Türkiye'ye kaçışlar da hızlandı. Osmanlılar Rusları Kırım'dan tek başlarına çıkaramayacaklarını bildikleri

10 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 443-447 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 345.

11 Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Avrupa'daki gelişmeler hakkında bkz: Hassall, *a.g.e.,* s. 337-355.

gibi güçlü Avrupa devletlerinden de ciddi bir destek de bulamamıştı. Gerçi yeni İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie'nin Osmanlıların lehine bazı hareketleri ve uyarıları olmasına karşın Çeşme faciasından dolayı İngilizlere olan güvensizlik daha fazlaydı. İşte böyle bir ortamda Rusların Kırım'dan çekilmelerini isteyen Osmanlılar bir uzlaşma aradıklarından Fransız elçisinin aracılığıyla görüşmeler Ocak 1779'da İstanbul'da Aynalıkavak sarayında başladı ve 10 Mart 1779'da "Aynalıkavak Tenkihnamesi" adında bir antlaşma imzalandı. Aynalıkavak'ta Osmanlı tarafını Reisülküttab Abdürrezzak Bahir Efendi temsil etmişti. Bu antlaşma 9 madde olup Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı sorun yaratan maddelerinin gözden geçirilerek tadil edilmesi esasına dayanmaktaydı. Bu antlaşma gereğince Kırım'ın müstakil kalması, Rus askerlerinin geri çekilmesi ve Babıâli de Şahin Giray'ı hayat boyunca han olarak tanıması ile padişahın halifelik sıfatının geçerlilik kazanması tanındı. Her iki tarafta Kırım'ın işlerine ve bağımsızlığına müdahalede bulunmayacaklardı. Böylece Ruslar bir anlamda Şahin Giray'ın atanmasını Osmanlılara onaylatmakla Kırım'ın ilhakı önündeki resmi formalitelerin yolunu açmış oldu. Zaten Şahin Giray da Rus ordusu ve parası ile iktidarda durabilmekteydi.[12]

Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık savaşında İngilizlerle savaşta olan Fransa, Aynalıkavak'ta oynadığı rolden dolayı Rusların hasmı olan İngiltere'ye karşı tarafsızlığını sağladığı gibi Osmanlıları da zor durumdan kurtarmış görülmekteydi. Aslında ne İngiltere ne de Fransa Kırım meselesine kayıtsızlardı. İngiltere Amerika'daki kolonilerine sahip çıkma sevdasında Fransa'da İngilizleri kendi Kolonilerinde çıkan isyanlara destek vermekle büyük zarara sokma gayretindeydi. Zaten Polonya'nın 1772'de ilk taksimiyle Doğu Avrupa'daki dengeler Rusların lehine değişmeye başlamıştı. Öte yandan 1780 yılında Maria Theresa'nın ölmesiyle yerine geçen oğlu II. Joseph'te II. Katerina'nın hayranı olup Avusturya'da Rusya ile birlikte Osmanlı topraklarından arazi kopartmak niyetindeydi. Artık Avrupa'daki güçler dengesi büyük ölçüde II. Katerina'nın istediği istikamete doğru kaymaktaydı. Nihayet II. Katerina'nın Kırım'ı ilhak etmek için eline büyük bir fırsat doğmuştu: 1781'de Kırım'da Şahin Giray'a karşı çıkan bir isyanı bahane eden II. Katerina Rus kuvvetlerini Kırım'a gönderip Aralık 1783'de burayı tamamen işgal edip, Kırım'ın bir Rus vilayeti haline getirildiğini ilan etti. Bu işgal sırasında II. Katerina'nın Polonya valisi Potemkin 30.000 Kırımlıyı öldürtmüştü. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu kötü şartlarda özelliklede Halil Hamid Paşa büyük ıslahat hareketlerine başlamak istediğinden dolayı yeni kayıplara yol açacak bir savaşa girmeyi tercih etmemekteydi. Zaten İngiltere ve Fransa'dan Amerika'nın bağımsızlık savaşı sebebiyle birlerine düşmelerinden dolayı da herhangi bir yardım göremeyecekleri gibi Avusturya İmparatorunun kız kardeşi Maria Antoinette ile evli olan XVI. Louis'in Avusturya'nın güdümüne girmeye başlaması da Babıâli tarafından endişe yaratmaktaydı. Artık Avrupa'daki bütün

12 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 447-453 ve Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı A - med Resmi Efendi (1700 - 1783)*, (çev. Ö. Arıkan), İstanbul, 1997, s. 170-182.

dengelerin Rusya lehine döndüğünü hesaba katan Babıâli Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiği emrivakisini kabullenmek zorunda kalıp 9 Ocak 1784'de verdiği bir senedle bu ilhakı resmen de tanımış oldu. Bu senedle Küçük Kaynarca Antlaşması Kırım meselesi Rusların lehine halledilmiş bir biçimde tasdiki anlamına gelip yalnızca Padişahın Kırım Müslümanlarının dinî lideri olarak hareket hakkı olduğu belirtilmekteydi.[13] Artık Kırım Hanlığının Rusların tamamen eline geçmesi üzerine binlerce Kırımlı Osmanlı topraklarına göç ettikleri gibi çok geçmeden Ruslar Kırım'ı Osmanlılara karşı daha geniş çaplı bir yayılma ve saldırı harekâtının ana askerî üssü haline dönüştürmeyi başarmışlardı.

A. Osmanlı Devleti'ni Taksim Projesi: II. Rus-Avusturya İttifakı

1768-1774 savaşlarında Osmanlıları hezimete uğratan ve Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Kırım'ın ilhakı önündeki engelleri aşan II. Katerina Osmanlı toprakları aleyhinde daha geniş emeller beslemeye başlamıştı. Avrupa'nın büyük güçlerine taviz verilmeden veya onlarla ortak hareket etmediği sürece isteklerine ulaşamayacağını bilen II. Katerina genel olarak 'Yunan projesi' adıyla bilinen emelini Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi ve eski Bizans'ın canlandırılmasını hedef olarak belirlemişti. Osmanlılarla iyi ilişkileri sürdürmek isteyen Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın 1780'de ölmesiyle yerine geçen oğlu II. Joseph'te II. Katerina gibi Osmanlıların paylaşılması düşüncesindeydi ve hemen harekete geçerek 1780 Haziranın başlarında II. Katerina ile Avusturya'nın sınır şehri olan Mohilev şehrinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunu ciddi bir biçimde ele aldılar.[14] İki taraf lideri tarafından tespit edilen kararlar Petersburg'da gizli olarak imza edildi. Aynı zamanda II. Joseph Petersburg'dan sonra Moskova'yı da ziyaret ederek Viyana'ya döndü. II. Katerina ile II. Joseph arasındaki yakınlaşma ve görüşmeler Prusya tarafından endişe ile takip edilmekteydi ve gelişmeler hakkında Osmanlıları da bilgilendirmekteydi. Zira II. Katerina Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için Avusturya'nın muvafakati olmadan Osmanlılar üzerinde arzuladığı planları tatbik edemeyeceğini anladığından Prusya ittifakını terk etmek zorunda kalarak Avusturya ile anlaşmayı tercih etmişti. Bu gelişmeler karşısında Avusturya'nın Almanya'daki güçlü hasmı Prusya, Rusya-Avusturya birleşmesine büyük tepki gösterip İngiltere'ye yaklaştı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün Avrupa güçler dengesi bakımından önemi büyüktü, zira modernleşme sürecinde olan Osmanlılar yayılmacı Rusya'ya karşı engel olduğu kadar İngiliz malları için büyük bir pazardı. İngiliz elçisi

---

13 Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar -XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münasebetleri*, İstanbul, 1985, s. 109-141 ve İngiltere'nin bu dönemde Kırım işgali karşısındaki tutumları hakkında bkz: Ali İhsan. Bağış, *Britain and Struggle for the Integrity of the Ottoman Empire: Sir Robert Ainslie's Embassy to İstanbul 1776-1794,* İstanbul, 1984, s.5-21.

14 Yunan Projesi ve Mohilve görüşmesi hakkında kaynaklar hem fikir olmakla birlikte Alexander ve Hassall Mayıs 1780 de Beydilli ise Haziran 1780 olarak vermektedirler. Bkz: Alexander, *a.g.e.*, s. 242, Hassall, *a.g.e.,* s. 355. Beydilli, *a.g.e.*, s. 122.

Ainslie ve Prusya elçisi Gaffron ve daha sonra Diez Babıâli'yi askerî yeniliklere devam ve Rus yayılmacılığına karşı da direnme hususunda teşvik edip uyarmaktaydılar.[15]

Daha çok II. Katerina'nın emellerini gerçekleştirmesine yönelik olan Rusya-Avusturya ittifakı Avrupa'daki statükoyu kökünden sarsacak nitelik taşımaktaydı. Bu plan Osmanlıların Avrupa'dan atılması ve topraklarının kendi aralarındaki dengeler gözetilerek paylaştırılması esasına dayanmaktaydı. Ancak Eflak ve Boğdan voyvodalıklarında Datça adında bağımsız Ortodoks bir devlet kurulacak ve ilk Prensi olarak da Potemkin'in atanması ile burada güçlü bir Rus tesirini garanti altına almış olunacaktı. Belki de II. Katerina için bu planın en önemli noktası İstanbul Trakya, Makedonya, Bulgaristan ve Kuzey Yunanistan'la birleşerek yeni bir Bizans İmparatorluğu kurulması idi. Kurulacak devletin başkenti İstanbul olacak ve İmparator da II. Katerina tarafından bu iş için yetiştirilen ve adlandırılan 1779 doğumlu torunu Konstantin'e verilecekti. Buna mukabil Avusturya'ya ise Batı Balkanları, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Venedik'in elindeki Dalmaçya kıyıları düşecekti. Venedik'e ise Mora, Girit ve Kıbrıs verilecekti. Nihayet Osmanlının Avrupalı kadim dostu Fransa'ya da yanlarına çekebilmek veya muhalefet etmemesi için Mısır ile Suriye'nin verilmesi kararlaştırılmıştı. Ne var ki Amerika bağımsızlık savaşı sebebiyle İngiltere ile savaşta olan Fransa'nın bu meseleye ehemmiyet vermeye ne vakti ne gücü vardı. Ancak Prusya bu mesele hakkında daha duyarlıydı ve Osmanlıların lehinde bir tutum içinde gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Hatta küçük Konstantin'e süt emzirmek için Ege Adalarından Rum kadınlarının getirilmesi ise II. Katerina'nın emellerinin gülünçlük sınırına yaklaştığının göstergesiydi. II. Friedrich fantezi dolu böyle bir projenin gerçekleşme imkânı olmayacağını belirtmekle birlikte bu mesele için Rusya karşısında kesin bir tavır almak zorunda kalacağından da tedirgin olmuştu. Öte yandan Prusya kralı, Avusturya ve Rusya'nın Prusya ile meşgul olmalarındansa, Osmanlılarla uğraşmalarını tercih ettiğini dile getirmekteydi. Diğer yandan da 1784 başlarında Rusya bu savaştan istifade ederek Kırım'ın ilhakını oldubitti ile kabul ettirmiş ve Avrupa'dan da hiçbir ses çıkmamıştı. II. Katerina'nın dış politikası üzerinde çok etkili olan Potemkin'in Kırım'ı Rusların Karadeniz havzasında yayılmak için bir üs haline getirmesi Rusların bu planı gerçekleştirmek için tehlike sinyallerini vermesi bakımından önemliydi.[16]

II. Katerina, Sivastopol ve Herson'u yeni oluşturduğu Karadeniz filosunun üsleri haline getirdi. Küçük Kaynarca Antlaşması hükümlerince Balkanlarda Konsoloslukların himayesinde Rus ajanları ile Avrupa'dan kovulup Rusya tarafından Osmanlı topraklarına gönderilen Cizvit tarikatının mensuplarının bölgede huzursuzluk yaratacak kışkırtmalarda bulunmaları ve Egedeki Rum korsanlarını Osmanlı ticaret gemilerine saldır-

15 Alexander, *a.g.e.*, s. 243-246, Hassall, *a.g.e.,* s. 355-57. Beydilli, *a.g.e.*, s. 122-127 ve Bağış, *a.g.e.*, s. 23-52.

16 Alexander, *a.g.e.*, s. 247-50, Hassall, *a.g.e.,* s. 368-69. Beydilli, *a.g.e.*, s. 122-141.

maları teşvik ediliyordu. Rusların bu kışkırtıcı faaliyetleri Osmanlılar tarafından büyük tepki görmekteydi ve devlet intikam almak ve gerekirse kuvvet kullanarak Kırım'ı kurtarmak niyetindeydi. Ancak savaş taraftarlarına I. Abdülhamid üzerinde derin etkisi olan Gazi Hasan Paşa tek başına karşı çıkmakta olup İngiltere ve Prusya'nın somut maddi ve askerî destek yerine yalnız tavsiye vermekle yetindiklerini vurgulamaya çalışmakla savaşı frenlemekteydi. Özellikle de II. Katerina Kuzey Karadeniz taraflarına bir teftiş seyahatine çıkmıştı. Potemkin'in buralarda yaptığı yenilikler ve askerî hazırlıklarını memnuniyetle gördükten sonra 18 Mayıs 1787'de II. Katerina Herson'da II. Joseph ile buluştu. Görüşmede iki hükümdar Osmanlı Devleti'ne karşı müşterek bir sefer için Avrupa'daki siyasî durumun müsait olduğu kanaatine sahiptiler.[17] Gerçekten de İngiltere Amerika'daki kolonilerini kaybettiğinden dolayı kendisini belli ölçüde Avrupa'dan tecrit etmişti; Fransa ise iktisadî ve malî sorunlarla karşılaştığı için toplumsal patlama noktasındaydı ve 1786'da Orta Avrupa'nın siyasî, askerî ve diplomasi dehası II. Friedrich'in ölmesiyle Prusya'da pek de ciddiye alınmayarak Osmanlı Avrupasını aralarında parçalamak üzere savaşa karar vermişlerdi. İki hükümdarın buluşmaları Osmanlılar tarafından yakından takip edilmekteydi ve politik tansiyonu patlama noktasına getirmişti. Özellikle Sadrazam Koca Yusuf Paşa (24 Ocak 1786- 7 Haziran 1789) savaş yanlılarının başını çeken grup son gelişmeler karşısında üstünlük kurmaya başlamışlardı. Ancak Osmanlı Devleti iç sorunlar ve tamamlanamayan askerî ıslahatlar yüzünden savaşa hazır da değildi. Üstelik barış taraftarı olan Gazi Hasan Paşa'da 1786'da Mısır'daki Memluk beylerinin isyanlarını bastırmak için gönderilmişti. Artık Babıâli'de savaş taraftarlarının önündeki engel de kalmamıştı. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın enerjik faaliyetlerinden cesaret alan ve nihayet de sabrı taşan Osmanlı Devleti, Rusya ile arasındaki ihtilaflı hususların görüşmeler yoluyla halli konusunda yaptığı tekliflerin reddi üzerine 17 Ağustos 1787'de Rusya'ya savaş ilan etti.[18]

Her iki ülkenin de saldırmaya hazırlıklı olmadıklarından özellikle de Rusların ilk seferleri karada ve denizde kısa süreli ve sonuçsuz olmuştu. Her iki tarafın da savaşa hazırlıklı olmamaları ve sonbaharın da yaklaşmakta olmasından dolayı iki ülke karşılıklı saldırıya geçemedi. Osmanlı tarafında Gazi Hasan Paşa'nın Mısır'dan dönüp Sadrazamla çok sert bir tartışmaya girmesi, Rusya'nın müttefiki Avusturya'dan bir ses çıkmadığı gibi Fransız Elçicisinin de teminatının savaş ilan edilmeyeceği şeklinde algılanması Osmanlıların harekete geçmelerini engellemişti. Buna mukabil Rus tarafında Potemkin'in yeni bir saldırı düzenlemekteki yeteneksizliği ve II. Katerina'nın hususi gayretleriyle Rus hizmetine geçen Amerika ihtilâl kahramanı John Paul Jones ile Alman Nassau-Siegen prensi Charles arasında Karadeniz komutanlığı için anlaşmazlık

17 Alexander, *a.g.e.*, s. 259-61, Hassall, *a.g.e.,* s. 386-87 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 349. Beydilli, *a.g.e.*, s. 139.

18 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 499-507 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 349. Beydilli, *a.g.e.*, s. 122-141.

vardı.[19] Öte yandan II. Freiderich Wiliam'da 1787'den beri siyasî istikrarsızlık içinde olan eniştesi Hollanda kralı V. William'ın iktidarını tekrar güçlendirmek için siyasî ve diplomatik yönden Fransızlarla mücadele etmekteydi. Bu yüzden 13 Haziran 1788'de Prusya, Hollanda ve İngiltere arasında yapılan Üçlü Birlik (Triple Alliance) Fransa kadar Avusturya ve Rusya'yı da tedirgin etmişti.[20] Diğer taraftan Üçlü Birlik Rusya'nın Avrupa'daki yayılmacı siyasetini önlemek için İsveç'i Rusya'ya karşı kışkırttıkları gibi Osmanlı-İsveç yakınlaşmasını da desteklemekteydiler. Bütün bunlar gösteriyor ki Rusya daha dikkatli ve hazırlıklı olmak zorundaydı. Avusturya'ya gelince o da Belçika'da çıkan isyan sebebiyle hemen savaşa dahil olmayıp takriben 6 ay gibi bir gecikmeyle 9 Şubat 1788'de müttefikinin yanında savaşa iştirak etmesi Osmanlılarca beklenmedik ve hesaba katılmadık bir gelişme olarak büyük şaşkınlık yaratmıştı.[21]

Savaşı çok arzulamasına rağmen Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın hazırlıklarını tamamlayamadan savaş ilanından uzun bir süre sonra düşmana hazırlanma fırsatını vermiş olması Osmanlıların en büyük hatası olarak görülmektedir. Tek cephe yerine şimdi iki düşmana karşı üç cephede harekete geçmek zorunda kalınmıştı. Savaşın başlarında özelikle Avusturya'ya karşı 30 Ağustos 1788'de Muhadiye ve arkasından da 20 Eylülde Şebeş muharebelerini kazanmışlardı, fakat düşmanın takip edilmemesi ve ordunun avdet etmesi üzerine Avusturya karşı taarruzla kaybettikleri yerleri kurtarmıştı. Bunda Sadrazam kadar ordunun eğitimsizliği, düzensizliği ve her türlü disiplinden uzaklaşması ve seçilen komutanların ehliyetsizliği rol oynamıştı. Bunlardan daha da önemlisi Osmanlıların aksine düşmanın faaliyetlerine kış aylarında da devam etmesi kara harplerinde genel bir yenilgiye sebebiyet verip, başta Hotin ve Yaş gibi önemli kalelerin elden çıkmasına sebep oldu. Savaşın üçüncü cephesinin merkezi Karadeniz'di ve burada Gazi Hasan Paşa'nın donanma harekâtı Rusların kuşatmak istedikleri Özi önlerinde Rus ince donanmasına karşı beklenen başarıyı sağlayamadığı gibi, Rusların çok stratejik noktada olan Özi'yi kuşatmalarına engel de olamamıştı. 17 Aralık 1788'de Özi'nin Potemkin tarafından işgal edilip 25.000 masum ve müdafaasız sivil halkın öldürülmesi 18. yüzyıl Avrupa tarihinin en büyük katliamlarından birisini yapması hem Avrupa'da derin tesirler yaratmış, hem de Osmanlıları büyük bir acı ve yasa boğmuştu.[22]

Bu hadiseyle Rus barbarlığı ve vahşeti şaşkınlıkla ve esefle karşılandı ve özellikle de İsveç ile İngilizler bu hadiseden sonra Rusya'ya karşı ciddi anlamda ilk tepkisini

---

19 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 519-522 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 350

20 The Triple Alliance'ın kuruluşu, gelişimi ve faaliyetleri hakkında bkz: Hassall, *a.g.e.,* s. 381-386 ve B - ğış, *a.g.e.*, s. 53-81.

21 Hassall, *a.g.e.,* s. 388-393 ve İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara ,1987, s. 39.

22 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 522-543 ve Sarıcaoğlu, *a.g.e.,* s. 34-35.

gösterdi.[23] I. Abdülhamid bu gelişmeden dolayı büyük bir üzüntüye gark olarak hastalanarak felç olup yatağa düştü. Diğer taraftan 1788 savaşın ilk yılı olmasına rağmen cephelerdeki yıpratıcı savaşlar ve kayıplar sebebiyle Avusturya ve Osmanlı Devleti bir sonraki yılın baharında başlayacak savaştaki gelişmelerden endişe etmekteydiler ve her iki tarafta birbirlerine karşı üstünlük de kuramamışlardı. Bu yüzden Rusya'nın dışında bu iki devlette barış taraftarları artmaya başladı. Zaten Osmanlı Devleti, iki büyük kuvvetle aynı anda üç cephede savaşmanın sıkıntıları içindeydi. Osmanlılar için Özi'nin kaybedilmesi ve katliam hadiseleri büsbütün ümitsizlik ve bezginlik yarattığı gibi savaşa gerektiği kadar hazırlıklı olunmadığından 1788 savaşları eldeki imkânların önemli bir kısmını da tüketmişti. Avusturya da ise 1788'de Osmanlılara karşı cephede sürekli yenilmeleri sebebiyle şanslarının olmadığı kanaati hâkim olmuştu. Öte yandan Avusturya kendisine bağlı Belçika ve Macaristan'daki ihtilâl hareketlerinden dolayı diğer Avrupa devletlerinin müdahale etmelerinden de çekinmekteydi. Bundan dolayı II. Joseph II. Katerina'ya Osmanlılarla birlikte bir barış yapılmasını teklif ettiyse de Rusya buna sıcak bakmadı.[24] İşte böyle bir ortamda tekrar savaş hazırlıklarının sürdürüldüğü sırada Özi'nin kaybedilmesine üzülerek hastalanıp bir tarafına felç inen I. Abdülhamid 6 Nisan 1789'da vefat etti. Yerine kardeşi III. Mustafa'nın oğlu III. Selim 7 Nisan 1789'da tahta çıktı. III. Selim'in cülusundan sonra Avusturya ve Rusya savaşı bütün hızıyla sürecekti.

III. Selim'in tahta çıkması, başlangıçta devletin çektiği sıkıntılı günlerden kurtulacağı yönünde büyük ümit ve taze heyecan meydana getirmesine rağmen savaşın kötü gidişatı hâlâ devam etmiş ve Ruslar Boğdan'ı işgal etmişlerdi. 27 Nisan 1789'da Sadrazam Koca Yusuf Paşa komutasındaki ordu Rusçuk'tan Tuna'yı aşmak için hazırlıklarını tamamladığı sırada Rusların Tuna'yı geçip Kalas'ı işgal etmesi Osmanlıların bütün planlarını altüst ettiği gibi İstanbul'u telaşa düşürüp panik havası estirmişti. 7 Haziran 1789'da Sadrazam Yusuf Paşa'nın azledilmesinden sonra da sonuçta pek değişiklik olmayacaktır. 1 Ağustos 1789'da Fokşani'de Rus ve Avusturya orduları karşısında alınan yenilgi savaşın bundan sonraki seyrinin Osmanlılar aleyhine geliştiğini gösterdi. Bu yenilgiyle ordunun bütün ağırlığı kaybedildiği gibi Ruslar karşı atağa geçip Osmanlıları püskürterek bütün Eflak'ı ele geçirmek için ileri gittiler. Toparlanan Osmanlı ordusu tekrar karşılık vermek istediyse de bu kez de 22 Eylül'de Boze suyu kenarında Rus ve Avusturya kuvvetlerine yenildiler. Ruslar Tuna deltasında İbrail, Akkerman, Bender, Bükreş ve Baserabya'yı işgal etmelerine karşın sadece İsmail Kalesi seraskerliğine tayin edilen Gazi Hasan Paşa 23 Eylül 1789'da Rusları geri püskürterek yenmeyi başarmıştı. Fokşani ve Boze suyu yenilgileri haberleri Sırbistan ve Bosna'da Osmanlı ordusunun maneviyatını çökerttiği gibi buradaki birliklerin dağılmasına da sebebiyet verdi. Bunun

23 Hassall, *a.g.e.,* s. 389-391, 399

24 Hassall, *a.g.e.,* s. 392-93 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 350-351.

üzerine Avusturyalılar 8 Ekim 1789'da Belgrad'ı ve arkasından Semendire'yi işgal edip Niş'e kadar uzandılar.[25]

Böylece Osmanlı tarihinin en kötü sonuçlu savaş yıllarından biri sona erip gelecek bahar başlayacak seferde Rusya ve Avusturya ikilisi için İstanbul güzergâhı açılmış sayılırdı. Kış mevsimi yaklaştığından her kesim bulundukları mevkii de beklemeye başlamışlardı ve III. Selim Kasım 1789'da Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı Sadrazam olarak atadı. Bununla beraber 1789-1790 kışında Avusturya ve Rusya için barışı arzu ettirici bazı hadiseler gelişmeye başladığı gibi bütün Avrupa ülkeleri yavaş yavaş Fransa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başlamışlardı. İsveç'in üçlü ittifak tarafından desteklenip Finlandiya'yı işgal ederek Rusya ile savaş halinde olması ve 12 Temmuz 1789'da Osmanlı Devleti ile ittifak antlaşması yapılması, II Katerina'yı endişelendirerek Rusya'yı iki cephe arasında sıkıştırmıştı. Aynı şekilde II. Joseph, Belçika (Avusturya Hollandası) ve Macaristan'daki milliyetçi ayaklanmalarla uğraşmaktaydı ve uzun görüşmelerden sonra 31 Ocak 1790'da gerçekleşen Osmanlı-Prusya ittifakı ile iki ateş arasında sıkışmıştı. Öte yandan Fransız İhtilali, Üçlü Birliği doğudaki savaşın sona erdirilmesi yolunda tedbirler almaya itmişti. Buna göre Avusturya, Avrupa'daki ihtilale karşı birleşecek ve Lehistan'da Rusların batıya doğru ilerlemeleri karşısında set oluşturulacaktı. Zira Rusya, Avusturya İmparatorluğu'nun Fransa ile sınırdaş ve akraba evliliği gibi bağların olması sebebiyle derin bir huzursuzluk duymaktaydı. Bundan dolayı her şey Osmanlı Devleti lehine uygun şartlarda barış yapabilmenin yollarını açan önemli gelişmelerdi ve Avrupa'da herkes barış taraftarıydı.[26]

Son gelişmeler ışığında, III. Selim ve Sadrazam Gazi Hasan Paşa, Rusları ve Avusturyalıları işgal ettikleri toprakları geri vermeye zorlanabileceğini düşündüklerinden önerilen barış girişimlerini reddetmişlerdi. Gazi Hasan Paşa'nın baharda sefere çıkmak üzere orduyu hazırlarken; ani bir hastalığa yakalanarak 29 Mart 1790'da ölmesi her şeyi tekrar altüst etmiş, ordu dağılmaya başlamıştı. Zira bu kez hazırlıklar ordunun daha iyi biçimde düzene konulup askerî gücün eski haline getirilmesi yönündeydi ve III. Selim son bir hamle yaparak başaracağından emin olması sebebiyle uzlaşmaya da yanaşmamaktaydı. Buna rağmen Avrupa'daki güçler dengesindeki gelişmeler Osmanlı Devleti lehineydi. 20 Şubat 1790'da II. Joseph ölüp yerine II Leopold geçmişti. Avusturya Bükreş'te bulunan ordusunu acele olarak Yergöğü'nde bulunan Osmanlı ordusu üzerine gönderdi. Fakat Avusturyalılar 18 Haziran 1790'da feci bir yenilgi alarak ge-

---

25 Bu savaş hakkında detaylı bigi için bkz: Thomas Naff, "Ottoman Diplomacy and the Great European P - wers, 1789-1802", *Basılmamış doktora tezi, California Üniversitesi*, 1961; Stanford J. Shaw, *Between Old and New, the Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807,* Massachussets, 1974 ve İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV/1*, ve E.Z. Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, Ankara, 1983 ve *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları, Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, Ankara, 1946.

26 Osmanlı-Prusya ittifakı için bkz. K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı (Meydana gelişi- Tahlili-Tatbiki)*, İstanbul, 1984.

ri çekilmek zorunda kaldılar. Bu başarı Osmanlılarda büyük heyecan ve sevinç yaratırken Avusturya'yı barış yapmaya zorlamıştı. Diğer yandan da Avusturya'nın gelişmesi ve genişlemesini ve Osmanlı savaşından galip olarak çıkmasını istemeyen ve bu savaştan kendi topraklarını genişletmek amacıyla yararlanmayı isteyerek Hertzbert Planını hazırlayan Prusya, Osmanlılarla yapılan ittifaktan sonra Üçlü Birliğin desteğiyle harekete geçerek II. Leopold'u Prusya ile 27 Temmuz 1790'da Reichenbach Antlaşması'nı yapmayı zorladı. Avusturya bu antlaşma gereğince Osmanlı Devleti ile barış masasına oturmayı kabul etti ve böylece iki muharip devlet arasında 18 Eylül 1790 tarihinde Yergöğü'nde bir mütareke yapılarak çatışmalara son verildi. Prusya'nın tehditleri karşısında savaştan çekilen Avusturya ile yapılan barış müzakereleri uzun pazarlıklardan sonra 4 Ağustos'ta Ziştovi'de imzalandı. Buna göre Avusturya barış karşılığında işgal ettiği başta Belgrad dâhil olmak üzere takriben tüm topraklardan çekilmekteydi. Buna karşılık Osmanlılar da Hristiyan tebaaya iyi davranma ve onların Avusturya tarafından himaye görmelerine razı gelmekteydi. Böylece Avusturya Rusya'yı ikinci kez hem de bu sefer İstanbul yolu açılmışken terk etmiş oluyordu. Aynı zamanda bu antlaşmayla sona erdirilen savaş, son Osmanlı-Avusturya savaşı olması açısından da önem taşımaktaydı. Bu tarihten sonra Avusturya'nın, Osmanlı Devleti gibi aynı hastalıktan mustarip ve aynı düşman tarafından tehdit edilmekte olduğunu açık bir biçimde görülecektir. Zira Rusların Balkanlardaki Slav ve Ortodoks tebaa üzerindeki nüfûzu, burada yaşayan milletlerin milli davalarını Rusya'nın yardımı ile başarıya ulaştırma gayretleri, Osmanlılar gibi sınırları içerisinde aynı şekilde Slav unsurlara sahip olan Avusturya'yı da tehdit etmekteydi. Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'daki Slav unsurları kullanarak hâkimiyet ve nüfûz alanını genişletmesinin önlenmesi, Avusturya ile Osmanlılar arasında siyasî bir kader birliği meydana getirecek ve bu durum her iki devletin sonuna kadar geçerliliğini koruyacaktı.[27]

Öte yandan Avusturya'nın savaştan çekilmeye zorlanması üzerine II. Katerina da Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İsveç'i kendi tarafına çekerek 14 Ağustos 1790'da bir antlaşma yaptı. Böylece hem Rusya hem de Osmanlı Devleti savaşı tek başlarına sürdürmek durumunda kaldılar. III. Selim, büyük bir azim ile savaşa devam edilmesini, savaşın çıkış sebebi ve nihai hedefi olan Kırım'ın geri alınmasını arzu etmekteydi. Bu amaçla eski başarılarını tekrarlayacağı ümidiyle Koca Yusuf Paşa'yı 27 Şubat 1791'de yeniden Sadrazamlığa getirdi. Ancak Osmanlı ordularının içinde bulundukları ve gittikçe kötüleşen düzensiz durumu, savaşın başarıyla sürdürülmesine imkân tanımamaktaydı. Hatta Yusuf Paşa sadarete getirilmeden önce bu krizli anlarda iş başına getirilen sadrazamların "kurra çekilerek" veya "istihâreye yatılarak" belirlenmesi, içine düşülen çaresizliğin açık bir göstergesiydi. Koca Yusuf Paşa büyük bir ordu toplayabildiyse de

27 Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, s. 61-106.

askerin disiplini, morali ve eğitimi yoktu. Nihayet ordunun öncü birliklerinin İbrail'in güneyinde Maçin'de 4 Nisan 1791'de bozguna uğraması ve arkadan da Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın komutasında hareket eden ordunun ikinci defa 11 Temmuz 1791'de Maçin'deki son hezimeti ile artık Ruslar karşısında muzaffer olmak şöyle dursun, dayanılmayacağı da kesin olarak ortaya çıktığından 11 Ağustos 1791'de Kalas'ta bir mütareke akdedildi. Beş ay gibi uzun ve çekişmeli geçen müzakerelerden sonra 8 Ocak 1792'de Yaş Barış Antlaşması imzalandı. Bu yeni antlaşma ile 1774 Küçük Kaynarca, 1779 ve 1784'de imzalanan antlaşmaların yürürlükte oldukları teyit edilmekteydi ki, Osmanlılar, Rusların Kırım'ı ilhakını ve Gürcistan'daki hâkimiyet hakkını tanımaktaydı. Antlaşmaya göre iki devlet arasındaki sınır Dinyester (Turla) nehrine kadar geriye kaydırılarak Özi ve arazisi Rusya'ya bırakılmaktaydı. Kısa bir süre sonra burada Rusya, ileride Karadeniz'deki Rus deniz kuvvetinin merkezi olan Odessa limanını kuracaktı. Ancak Ruslar işgal ettikleri Eflak-Boğdan, Bender, İsmail, Kili, Akkerman ve Bucak'ı geri vermek zorunda kalacaktı. Neticede Avrupa'daki kuvvetler dengesindeki politika sayesinde Osmanlılar çok daha ağır kayıplardan korunmuştu ve hâlâ devlet, idame etmekteydi.[28]

B. III. Selim (Nizam-ı Cedid) Islahatlarının Osmanlı Dış Politikasındaki Tesirleri

Son savaşlar ve düşmanlar karşısında uğranılan ağır yenilgiler, devletin köhneleşen yapısıyla Avrupa devletleri karşısında varlığını devam ettiremeyeceğini açığa çıkarmıştı. Bundan dolayı devleti ayakta tutan bütün kurumlarda genel bir düzenlemeye gidilmesi gerekmekteydi. III. Selim özellikle ve öncelikle askerî ıslahatlarla ordunun Avrupaî tarzda yeniden düzenlenmesi gerektiğine inanmaktaydı. Askerî alanların dışında siyasî, idarî, iktisadî, içtimai, ticarî, mali ve diplomasi alanlarında yapılan yenilikler bu dönemin kendine has özelliğiydi. Devlet bünyesindeki bütün kuruluşların gözden geçirilerek zamanın ihtiyaç ve gereksinimlerine göre düzenlenip yenilenmesi "Nizam-ı Cedid" hareketinin geniş hedefini ve kapsamını teşkil etmekteydi. Ancak askerî alana öncelik verilmesinin en önemli nedeni ise uğranılan son hezimetlerin ve toprak kayıplarının gerektirdiği bir zaruretti.[29]

---

28 K. Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", (Editör E. İhsanoğlu), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti T - rihi*, c.I, İstanbul, 1994, s. 65-135., bkz. Özl. s. 71-72.

29 III. Selim'in ıslahatları ve Nizam-ı Cedid hakkında en genel ve kapsamlı çalışma Shaw tarafından y - pılmıştır. Özellikle de bkz: Shaw, *Between Old and New*, 71-199 ve "Osmanlı Devleti'nde Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri", *Türkler*, c. 2, Ankara 2002, s. 609-628; S. Çataltepe, *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*, İstanbul, 1997.

III Selim'in ıslahatlarının en orijinallerinden birisi kuşkusuz diplomasi alanında yaptığı yeniliklerdir. III. Selim dönemine kadar Avrupa devletleri ile ilişkiler, bu devletlerin İstanbul'daki daimî statüdeki diplomatik temsilcilikleri vasıtasıyla sürdürülmekteydi. Osmanlıların Avrupa merkezlerinde daimî ikamet elçilikleri bulunmamaktaydı. Devletin dış dünya ile olan bağlantılarını bu yabancı elçiler ve genellikle de onların yerli Hristiyan tebaadan oluşan tercümanları ile Eflak-Boğdan voyvodalıkları sağlamaktaydı. Görüldüğü gibi İstanbul'da Avrupa devletlerinin birer daimî diplomatik temsilcisi olduğu halde Osmanlı Devleti bu konuda çok geç kalmıştır. Zaten Yaş Antlaşması'nı müteakiben Osmanlı Devleti Avrupa devletleri karşısındaki zaaflarını iyice görmüş ve artık onlarla tek başına mücadele edemeyeceğini de anlamıştır. Bundan dolayı devletin takip ettiği siyaset köklü olarak revizyona tabi tutulmaya başlandı.[30] Osmanlı Devleti'nin 1793 tarihine kadar dış merkezlerde daimî statüde diplomatik temsilciliği yoktu. 1792 tarihinde uygulamaya konulan Nizam-ı Cedid ıslahatları ile birlikte Avrupa'nın önemli merkezlerinde diplomatik temsilci bulundurulması kararı alındı. Nitekim bu tarihten başlayarak Osmanlı dış politikasında köklü değişiklikler yaşanmış ve dış işlerinin yeniden yapılanmasına girişilmişti. Bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupa'da cereyan eden hadiseleri daha yakından izlemek imkânı bulduğu gibi; İstanbul'da rakip olan ülke elçilerinin yanlış ve kasti yönlendirmelerinden de kurtulmuş oldu. Babıâli'nin başlattığı reform hamlelerinde Fransa ve Avusturya'nın yanı sıra İngiltere'nin de model bir ülke olarak seçildiğinin belirtileri bu zamanda net bir biçimde gözlenebilmektedir.[31]

Modern Türk diplomasisinin kurulmasında en büyük rol Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nindir. Mehmed Raşid Efendi Osmanlı Devleti'nin en zor dönemlerinden biri olan 1788-1791 yılları arasında Osmanlı dış politikasında yaptığı faaliyetler sebebiyle III. Selim'in takdirini kazandı. Bundan dolayı Padişah, yenilikçi görüşe sahip olan Mehmed Raşid Efendi'yi 6 Eylül 1792 tarihinde ikinci kez olarak Reisülküttablığa getirdi. Bu ona artık Türk dış politikasında köklü bir ıslahat yapma fırsatını vermişti. Burada kuşkusuz onun diplomasi ve bürokrasi alanında kendini ispatlaması en önemli hususu. Artık bu tarihten itibaren Mehmed Raşid Efendi, çok aktif bir halde Türk diplomasisinin şekillenmesinde birinci derecede Sultan ile birlikte Babıâli'nin politikala-

30 Bu dönemde Osmanlı Diplomasi anlayışındaki değişiklikler hakkındaki tahliller için bkz: Kemal Beydilli, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifâklar ve Siyasî Ahlâk (1790-1856), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara, 1999, s. 35-43.

31 Bu konuda bkz: M. Alaaddin Yalçınkaya, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul, 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre*", Osmanlı*, c. 1, Ankara 1999, s. 660-675, ve "İstanbul as an Important Centre of European Diplomacy (According to British Sources During the Period, 1792-1798*)", Great Ottoman-Turkish Civilisation,* vol. I, Ankara, 2000, (Editor-in-chief Kemal Çiçek), s. 523-537.

rına tesir etmeye başladı.[32] Diplomasi alanında alınan ilk yenilik kararı, aynen Avrupa devletleri arasında geçerli olan diplomasideki kural, usul ve ilkelerin masaya yatırılması idi. Babıâli, o zaman diplomasi alanında geçerli olan devletlerarası hukuku, doğrudan benimseyerek aldı.[33] III. Selim, Osmanlı Devleti'nin sadece askerî ve ekonomik alanda değil diğer bir çok hususta da Avrupa'nın gerisinde kaldığını idrak ederek devleti kurtarabilmenin tek yolu olarak ne pahasına olursa olsun Avrupaî tarzda yenilik yapmanın gerekliliğinin bilincinde idi. Zira kendi toplumundan gelecek tepkilere rağmen bundan başka da çıkar yol kalmamıştı. İş işten geçmeden bu reform hareketleri gerçekleştirilmeliydi. Diplomasi alanında ilk alınan karara göre "*Devlet-i Aliye'nin dahi düvel-i fehime-i Avrupa nezdinde birer ikâmet ilçisi bulundurması derece-i vucubede görülmekle düvel-i merkume nezdinde birer ilçi gönderilüb ve üç sene müddet tekmilinde anlar celb ve iade ve yerlerine başkaları irsal ile minval-i meşruh üzere hem umur-ı sefaret idare ittirilmek ve hemde bu tarikle ahval-i düvele vakıf bazı zatlar yetiştirilmek üzere nizamat-ı saire sırasında sefaret usulüne hüsn-i rabıta virilmek*" gerektiği vurgulanmaktaydı.[34] Diğer taraftan devrin Vakanüvislerinden Halil Nuri, "*her bir sefir mukim olduğı devletin tanzim-i umur-ı mülkiye ve ihtira'-ı sanayi-i harbiyesine dair vesair ahval ve keyfiyetlerine*" dair önemli görülen bilgilerin aralıklarla Babıâli'ye bildirilmesi gerektiğini özellikle belirtmektedir.[35]

III. Selim'in izlediği bu strateji sayesinde Nizam-ı Cedid'in ilk Reisülküttabı olan Mehmed Raşid Efendi, mevkii bakımından ikinci dereceden erkân arasında bulunmasına rağmen, 4 Mayıs 1792 tarihinde Koca Yusuf Paşa'nın sadaretten azledilerek yerine son derece yaşlı olan Melek Mehmed Paşa'nın getirmesiyle birlikte, Babıâli'nin gerçek idarecisi olarak artık bütün ipleri eline geçirmiştir. Bundan dolayı Mehmed Raşid Efendi sadece dış politika alanında değil aynı zamanda iç politika ile ıslahat hareketlerinin de bir numaralı adamı oldu.[36]

---

32 Mehmed Raşid Efendi'nin Nizam-ı Cedid dönemi Osmanlı hariciyesindeki rolü hakkında bkz: M. Aladdin Yalçınkaya, "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları,* c. 21, 2001, s. 109-134.

33 III. Selim'in diplomasi alanında yaptığı yenilikler hakkında kayda değer çalışmalar bulunmakta ve her geçen gün artmaktadır. Bkz: M. Alaaddin Yalçınkaya, "The First Permanent Ottoman-Turkish Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)" *Birmingham Üniversitesi, Ph.D. thesis*, 1993; Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri 1793-1821*, Ankara, 1968) Thomas. Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III 1789-1807", *JAOS*, c. 83, 1963, s. 295-315; Shaw, *Between Old and New,* ve Karal, *Selim III.*

34 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, tertîb-i cedîd*, c. VI, İstanbul, 1303, s. 73.

35 Halil Nuri, *Tarih-i Nuri veya Tarih-i Osmani*, Aşir Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi), Türkçe Yazma No: 239, varak 48.

36 Liston, Mehmed Raşid Efendi'nin devlet yönetiminde gerçek güce sahip olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır. Liston'dan Grenville'ye PRO FO 78/15 no:11, 3 Temmuz 1794.

Şu halde Nizam-ı Cedid döneminde Reisülküttab Mehmed Raşid zamanında diplomasi alanında yapılan yenilikler orijinal olup, sonraki dönemleri de tesiri altına alarak günümüze kadar gelebilmişlerdir. Mehmed Raşid Efendi'nin başını çektiği diplomasi alanındaki yenilikleri üç grupta toplayabiliriz:[37]

a) Avrupa devletleri ile olan ilişkilerde devletlerarası hukukun benimsenmesi ve Avrupa'nın önemli merkezlerinde daimî ikamet elçiliklerinin açılması

b) Avrupalı devletlerle olan ilişkilerde mütekabiliyet esasına uyulması ve tayinât usulünün kaldırılması

c) Dış ilişkilerde güçler dengesinin göz önüne alınması ve Protestan Kuzey-Batı Avrupa devletleriyle ilişkilerin en üst seviyede geliştirilmesi.

Bu maddelere bakıldığında genellikle Babıâli'nin tam anlamıyla Avrupa'da geçerli olan diplomasi kurallarını, devletlerarası hukuk ilkelerini ve güçler dengesi kavramını kabul ettiği görülmektedir. Avrupa'daki dost devletler nezdinde açılacak olan ikamet elçiliklerinin başlıca vazifesi; mutad elçilik işlerini görmek ve devletlerin ahvaline vakıf adamlar yetiştirmek olacaktı. Mutad elçilik işleri arasında Osmanlı tüccarlarının haklarını korumak özel bir yer almaktaydı. İkamet elçilerinin vazife süreleri ve maiyetleri hakkında da önemli düzenlemeler getirildi. Buna göre ikamet elçileri üçer yıllığına yurt dışında görev yapacaklar ve bu sürenin sonunda yerlerine başkaları tayin edilip görev devir teslimi yapıldıktan sonra yurda döneceklerdi. Beraberlerinde sır kâtibi (chief secretary), iki tane Rum tercüman, hazinedar, ateşe ve diğer maiyet memurları ve hizmetlilerle birlikte çoğunluğu Müslüman olan kişizadeler olarak adlandırılan gençler de götürülecekti. Bu gençler gittikleri memlekette dil, bilim, sanat bilgilerini öğrenmeye çalışacaklardır.[38]

İlk Daimî ikamet elçiliklerinin kuruluş aşaması hakkında izlenilen politikaya göz atmakta fayda vardır. Devrin Reisülküttabı Mehmed Raşid Efendi süratle 1793 Temmuz'unda Londra'ya büyükelçi atamak için İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie ile temasa geçerek bilgi alış verişinde bulundu.[39] Görüşmelerin neticesinde ilk daimî Türk Büyükelçisi olarak Yusuf Agâh Efendi atanıp 21 Aralık 1793 tarihinde Londra'ya ulaşarak göreve başladı. Böylece, Osmanlı Devleti de Avrupa'da geçerli olan devletlerarası hukuk, diplomatik kural ve ilkeleri benimseyerek, bu yönde esas unsur olan mütekabiliyet

---

37 Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz.: Yalçınkaya, *Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul*, s. 660-675.

38 Kuran, *Osmanlı İkâmet*, s. 11-12, Naff, *Ottoman Diplomacy*, s. 303; M. Alaaddin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi as the Chief secretary of Yusuf Agah Efendi, the First permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, c. 5, 1994, s. 385-434 ve M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkâmet Elçisinin Rolü", *Toplumsal Tarih,* sayı 32, 1996, s. 45-53; Shaw, *Between Old and New*, s. 185-193; Karal, *Selim III*, s. 166-167.

39 Mehmed Raşid Efendi'nin Türk Diplomasisine yaptığı katkılar hakkında geniş bilgi için bkz: Yalçınkaya, Mehmed Raşid Efendi.

usulüne göre hariciye politikalarını yeniden tanzim etmeye başladı. Ayrıca daha sonra Avrupa'nın önemli başkentlerinde kurulacak olan daimî büyükelçilikler için Yusuf Agâh Efendi'nin elçiliği model olarak alınmıştır. Artık bu yeni dönemle birlikte, Babıâli Avrupa'daki güçler dengesine göre kendi menfaatleri doğrultusunda dış politikasını belirlemeye ve uygulamaya koymaya başlamıştır.[40] Babıâli yeni dış politikasının gereği olarak eskiden uyguladığı bazı usulleri bu dönemde terk etmeye başladı. Bu usullerden biri de yabancı ülke temsilcilerine tayinât verilmesi meselesi idi. Nitekim Yusuf Agâh Efendi'nin İngiltere'ye gönderilmesi sırasında, milletlerarasında geçerli olan mütekabiliyet usulü yürürlüğe konularak, yabancı devlet elçilerine verilen tayinât kaldırılmış oldu. Zaten ilk daimî elçiliğin kurulması bu kararın uygulanması için bulunmaz bir fırsattı. Bunun için Babıâli, Yusuf Agâh Efendi'ye İstanbul'dan Londra'ya hareket etmeden önce, İngilizler tarafından tayin teklif edilirse bunu her ne surette olursa olsun kabul etmemesini telkin ve tembih etmişti.[41] İşte Yusuf Agâh Efendi ile başlatılan bu usul, yabancı elçilik heyetleri arasında ilk defa Ainslie'nin halefi Robert Liston'a tesadüf etmişti. Liston Türk sınırlarına girmesinden itibaren Babıâli'nin tayinât vermeme usulünü çok sıkı bir şekilde uyguladığını kendi Dışişlerine gönderdiği ilk raporunda bildirmişti. Bu yüzden geçtiği yerlerden at, erzak ve diğer malzemelerin temini için büyük miktarda harcamalar yapmak zorunda kalmıştı. Aynı rapor, Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu tayinât rejimi nedeniyle onun ve maiyetinin malî sıkıntı içine düştüğüne de işaret etmektedir.[42]

Londra büyükelçisi Yusuf Agâh Efendi'den sonra 1797'de Paris, Viyana ve Berlin'e birer ikamet elçisi gönderildi. Bu elçilikler pek çok Osmanlı aydının yetişmesine, yabancı dil öğrenmelerine, çağdaş Avrupa ülkelerinde hüküm süren fikirleri tanımalarına hizmet ettiği gibi, dönüşlerinde memleketleri için birer ışık olmalarında da önemli rol oynadılar. Bunlardan en göze çarpan şahıs Mahmud Raif Efendi olup Türk dış politikasında ve Nizam-ı Cedid uygulamalarının çağdaşlaştırılmasında Avrupaî tarzda yetişen ilk Türk idi. Böylece Batıya yönelik küçük bir zümre oluşmaya başladı. Bu durum

---

40 Yalçınkaya, *İlk İkâmet Elçisinin Rolü*; Kuran, *Osmanlı İkâmet* ve "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara, 1999, s. 55-59; Naff, *Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III* ve *Great European Powers*; Shaw, *Between Old and New* ve Karal, *Selim III.*

41 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, VI*, s. 106-107.

42 Liston'dan Grenville'ye, PRO FO 78/15 no:11, 3 July 1794. Liston'un İstanbul elçiliği hakkında bkz: Virginia H. Aksan, "Rober Liston at Constantinople", *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolutiom: collected eassys by Allan Cunningham*; (edited by E. Ingram), London, Portland, 1993 s. 51-102 ve M. Alaaddin Yalçınkaya, "Sir Robert Liston'un İstanbul Büyükelçiliği (194-1795) ve Osmanlı Devleti hakkındaki Görüşleri", *Osmanlı Araştırmaları,* c. XVIII (1998), s. 187-216.

o zamana kadar dış politikanın icrasında birinci derecede aracı olan yerli Hristiyanlar yanında Türklerin de yer almalarına yol açacaktır.[43]

Nizam-ı Cedid döneminin en önemli stratejilerinden birisi de Avrupa devletleri arasında çıkan ihtilaflarda tarafsızlık (Neutrality) politikası izlenmesidir. Bu yüzden bütün Avrupa ülkeleri Fransız İhtilali sonrasında Fransa'ya karşı ortak olarak hareket etmelerine mukabil Osmanlı Devleti kendisinin bu hadisede İngiltere, Avusturya ve Prusya'nın baskılarına rağmen tarafsız olduğunu ilân etmişti. Hatta 1792 Eylül'ünde kurulan Fransa'daki cumhuriyeti resmi olarak tanımamakla birlikte İstanbul başta olmak üzere bütün Osmanlı topraklarında ihtilal yanlıları ile cumhuriyetçilerin faaliyetlerine müsaade etmişti ki, buna hiçbir Avrupa ülkesi cüret dahi edememişti. Zira III. Selim'in başlattığı Nizam-ı Cedid ıslahatlarının aksatılmadan sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve uygulanması için Osmanlı Devleti her şeyden çok barışa muhtaçtı. Bundan dolayı kendisine yönelik bir saldırı ve tehlikeli gelişme olmadıkça herhangi bir savaşa katılmayı düşünmeyi bile aklına getirmemekteydi. III. Selim ve Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi bu hususta kesin karalıydılar ve devleti ne olursa olsun bir maceraya sürüklemek istemiyorlardı. Mehmed Raşid Efendi'nin azlinden sonra yerine geçen Reisülküttabların da onun ortaya koyduğu politikalar çerçevesinde faaliyetlerde bulunması, bu devlet politikasının ne kadar haklı ve doğru olduğunu gösterecektir. Babıâli sık sık Avrupalı devletlere kendi karasuları dâhilinde birbirlerine saldırmamaları hususunda da gerekli uyarıları yapmaktaydı. Bu ise artık Osmanlıların Avrupa siyasî dengesinde meydana gelen değişiklikleri yakından takip ederek tarihinde ilk defa güçler dengesini gözettiğini göstermekteydi.[44]

II. DOĞU MESELESİ'NİN BAŞLANGICI

III. Selim Nizam-ı Cedid ile ıslahat ve yenilik hareketlerine uygun bir ortam yarattığı ve bunları geliştirmeye çalıştığı sıralarda Osmanlı Devleti çok ciddi iç ve dış sorunlarla da karşılaşmaya başladı. Bundan dolayı III. Selim'in yenilikleri uygun bir olgunlaşma ortamı ve fırsatı bulamadan aksamıştı. Devleti sarsan iç ayaklanmalar ve savaşlar, yapılmakta olan yeniliklerin başarısız kalmasında, bu yenilikleri yürüten kadroların yetersizliği kadar önemli bir etken olmuştu. Devleti bir örümcek ağı gibi sarmaya başlayan ayanlar kendi başlarına büyük problemler çıkaracak kadar güçlenmişler-

---

43 M. Alaaddin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi (İngiliz)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,II*, 1999, s. 72 ve Erhan Afyoncu, "Mahmud Raif Efendi ve Ailesine dair Kayıtlar, Vesikalar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* c. 2, İstanbul, 2000, s. 89-100 ve Kemal. Beydilli -İlhan Şahin, *Mahmûd Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri. Türkçe yazma Nüsha ve 1798 Tarihli Fransızca Tab'ının Tıbkıbasımı,* Ankara, 2001.

44 Yalçınkaya, *Mehmed Raşid Efendi* ve H. Odaka, "Osmanlı Diplomasisinin Batılılaşması", *Osmanlı*, c. 1*,* Ankara, 1999, s. 676-680.

di. Bunların tutum ve tavırları sebebiyle zayıflayan otoriteden istifade eden Sırplar ve Karadağlılar da istiklal mücadelesi vererek silaha sarılma cesaretini bulmuşlardı. Genellikle taşradaki mahallî unsurlar ne suretle olursa olsun III. Selim'in ıslahatlarının başarısını arzu etmemekteydiler ve bunu her fırsatta İstanbul'daki bağlı olukları bazı odaklarla birlikte muhalif hareket ve tavırlarla göstermekteydiler. Nitekim bunların istedikleri ortam 1798'de Fransızların General Napolyon Bonaparte komutasında Mısır'ı işgali üzerine başlayan savaşlar sebebiyle oluştu. III. Selim ayanlarla barış yapmak zorunda kalmıştı. Zira devletin düşmanlarına karşı onların askerî ve maddi desteğini elde etmek için kendilerine daha geniş yetkiler bahşetmişti.[45]

Osmanlı Devleti'ne bu dönemde dıştan gelen en önemli saldırı 1798'de Fransızların Napolyon Bonaparte idaresindeki bir orduyla Mısır'ı işgali hadisesidir ki bu olay Nizam-ı Cedid yeniliklerinin sekteye uğramasına da sebep olmuştur. 1789 Fransız İhtilali ile milletleri hürriyet ve istiklale teşvik eden Fransa, buna rağmen yayılma ve sömürgecilik siyasetinden vazgeçmiş değildi. Fransız İhtilâli sonrası 1792 yılı Avrupa'da buhranlı yılların başlangıcı oldu. 1792 Nisan'ında Fransa, önce Avusturya'ya ve kısa bir süre sonra da Haziran'da Prusya'ya savaş ilân etti. Bu hadiseler karşısında Türkiye başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkeleri gibi tarafsızlığını bildirdi. İhtilâl hükümetinin savaşla ve propaganda yoluyla kısa sürede başarılar elde etmesi, kadim ve güçlü rakibi olan İngiltere tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Fransız ordularının kısa sürede tüm Avrupa ülkelerine yönelik taarruzları karşısında 1793 yılının ilk aylarında İngiltere ile birlikte Napoli ve Sardunya Krallıkları, Venedik, Toskana, Papalık, İspanya, Rusya ve Portekiz arasında oluşturulan ittifak Fransa'ya karşı savaşa katılma kararı aldı. 1793 başlarında ittifak orduları kısmi başarılar elde ettiyse de daha sonraları Fransız orduları 1794 yılında tekrar rakiplerine üstünlük kurmaya başladılar. Bunun neticesinde Fransa Prusya, Hollanda ve İspanya ile 1795 ortalarında barış antlaşmaları yaparak I. koalisyonu sona erdirmiş oldu.[46]

Ancak, Fransa'ya karşı İngiltere, Avusturya ve Sardunya savaşa devam etmeye karar verdiler. 1796'da İngiltere'nin taktik bir hatası olarak işgal etmiş olduğu Korsika'dan donanmasını çekmesi, Sardunya ve Avusturya'nın Fransız General Napolyon Bonaparte tarafından yenilmelerini hızlandırmıştır.[47] Bunun sonucu olarak 17 Ekim 1797 tarihinde Napolyon, Campo Formio Antlaşmasını Avusturya'ya kabul ettirince Venedik Cumhu-

45 Shaw, *Between Old and New*, s. 211-246; M. Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 629-659 ve Gül Akyılmaz, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Türkler*, c. 12, Ankara,2002, s.660-670.

46 Fransız İhtilali sonucunda çıkan birinci dönem savaşlar için bkz: C.H.J. Hayes, *A Political and Social History of Modern Europe*, New York, 1920, s. 500-512 ve Soysal, *Fransız İhtilâli,* s. 109-137.

47 Korsika'nın terk edilmesi İngiliz hükümetinin tarihindeki en büyük ayıbı olarak nitelendirilmiştir. A. Hassall, *The History of British Foreign Policy*, Edinburgh, London, 1912, s. 231.

riyeti, Fransa ile Avusturya arasında taksim edilerek ortadan kaldırıldı. Venedik'e bağlı Yediada ve Dalmaçya üzerindeki bazı limanlar Fransa'ya geçince Türkiye ile Fransa arasında ilk kez doğal sınır tesis edilmiş oluyordu. Fransızların Yediada'yı işgali Yunanlılar tarafından sevinçle karşılandı ve Moralı Rumlar da Napolyon'dan yardım ve isteklerde bulundular.[48] Bu sırada İngiltere Fransa'ya karşı mücadelesinde tek başına kalmıştı. Napolyon'un İngiltere'yi işgal etmesi beklenemezdi. Zira Fransız donanmasını teftiş ettiğinde çok yetersiz olduğunu gördü. Bundan dolayı Napolyon 1798 yılında İngiliz güçlerini Hindistan'da yok etmek gayesi ile Mısır'ı işgal için Doğu Plânını yürürlüğe koydu. Napolyon'un ideallerinin Dışişleri Bakanı Talleyrand tarafından da desteklenmesi sonucu sefer hazırlıklarına başlandı. Mısır'ın alınmasıyla kısa yoldan Süveyş üzerinden Hindistan ticareti yapılacak ve Fransa aynı zamanda Yedi Yıl savaşlarıyla kaybettiği sömürge kayıplarını Mısır sayesinde telafi edecekti.[49] Ayrıca ihtilâlden sonra Fransa'nın Osmanlı ile olan ticaret hacmi büyük ölçüde düştüğünden bunları da telafi etmek gerekiyordu. Bu ise yıkılmakta olan Devletin önemli bir merkezinin Fransa tarafından kontrolü anlamına geliyordu. Fransa bu hedefler doğrultusunda 5 Mart 1798 tarihinde İngiltere yerine Mısır'a sefer açılmasına karar vererek bunun başına da Napolyon'u tayin etti. Savaş hazırlıklarından sonra 19 Mayıs 1798'de Tulon'dan 38 bin kişilik ordu, 50 savaş gemisi ve 500 nakliye gemisi yola çıktı. 9-12 Haziran 1798'de Malta işgal edildi. 1 Temmuzda İskenderiye'ye çıkıldı ve 22 Temmuzda da Kahire'nin düşmesi üzerine Mısır'ın işgali gerçekleşmiş oldu.[50] Mısır'ın Fransızlar tarafından işgaliyle Doğu Meselesi (Eastern Question) başlamış oldu ve unutulmaya yüz tutmuş olan Doğu Akdeniz havzası tekrar dünya gündemine gelerek İngiltere başta olmak üzere büyük güçler tarafından yakın takibe alınmaya başlandı.

A. Fransızların Mısır'ı İşgali ve Osmanlı-Fransız Savaşı

Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi Osmanlı Devleti ile Avrupalı ülkelerden büyük tepki aldı. Osmanlının Paris'e gönderdiği ilk daimî büyükelçisi Moralı Esseyyid Ali Efendi 24 Mart 1797 tarihinde yola çıkıp 13 Temmuz'da Paris'e ulaştığı sıralarda Türk-Fransız ilişkileri maalesef Napolyon ve Taleyrand'ın Osmanlı Devleti üzerinde oynamak istedikleri oyunlarla karanlık bir akıbete doğru sürükleniyordu. Mısır'ın işgal edilmesi başlangıçta şaşkınlık yaratmıştı. Fakat Babıâli bu meseleyi yalnız çözemeyeceğini anla-

---

48 Napolyon'un Moralıları ve daha sonra da Arnavutları isyana teşviki, Babıâli tarafından Fransızların g - lecekteki politikaları açısından endişeyle karşılandı. Bundan sonra devlet erkânı Fransa'ya karşı izlenilecek politikaların tespiti için çalışmalar yapmaya başladı. Soysal, *Fransız İhtilâli*, s. 161-174.

49 Napolyon ve Talleyrand'a göre Osmanlı Devleti'nin sonu gelmekteydi. Öte yandan Mısır ve Süveyş Kanalı Fransa için önem taşımaktaydı. Hassall, *British Foreign Policy*, s. 232 ve Soysal, *Fransız İhtilâli*, s. 175-193.

50 Bu ordunun içinde coğrafyacı, matematikçi, mühendis, mimar, ressam, müzisyen, heykeltıraş, arkeolog ve filolog gibi çok sayıda araştırmacılar da bulunmaktaydı. Soysal, *a.g.e.*, s. 186 vd.

dığından İngiltere gibi güçlü bir devletle temasa geçip savaş hazırlıklarını yapmaya başladı. Babıâli Fransızların Mısır'a çıkışını 23 veya 24 Temmuz 1798'de haber aldığı zaman, Fransa'yla siyasî ilişkilerini kesmişti. Mısır'ı işgale giden Fransızları Akdeniz'de vurmak için İngilizler Amiral Nelson'u görevlendirmişlerdi. Nelson 1 Ağustos'ta Abukir'de işgalci Fransız donanmasını yakmıştı. Böylece Napolyon'un Fransa ile deniz bağlantısı kesildi. Bu gelişmelerin İstanbul'a ulaşması III. Selim tarafından ümit verici bir gelişme olarak değerlendirildi. Zira Fransızlarla tek başına mücadele edilemeyeceğinden Nelson'un bu başarısı Türklerin bu olayla kiminle ittifak yapacağını da kendiliğinden ortaya çıkartmış oluyordu.[19] Önce İngilizlerin ve daha sonra Rusların Osmanlıyı destekleyeceğini açıklamaları üzerine Babıâli, Fransa'ya karşı 2 Eylül 1798'de savaş açmayı kararlaştırdı ve bunu 12 Eylül'de İstanbul'daki yabancı diplomatik temsilcilere bir beyannameyle duyurdu. Fransa'nın Doğu Akdeniz'de yayılma faaliyetleri İngiltere ve Rusya tarafından endişe ile takip ediliyordu. İngilizler Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra ticaretine büyük önem vermeye başlarken, Rusya da Balkanlara ve Adriyatik'teki adalara gözünü dikmişti. Mısır'ın işgali Babıâli'yi Rusya ile müzakerelerde bulunmaya mecbur etti. Bu görüşmelerin sonucunda Osmanlının en büyük ve korkulu düşmanı Rusya ile 23 Aralık 1798'de ittifak antlaşması yapıldı. 5 Ocak 1799'da ise benzer şartlarda İngiltere ile ittifak antlaşması yapıldı. Türk-Rus ve Türk-İngiliz İttifak antlaşmalarını müteakiben, Babıâli, benzer şartlarda İstanbul'da 21 Ocak 1799'da İki Sicilya (Napoli) Krallığı ile savunma ittifakı antlaşmasını imzaladı. Böylece Fransızların Osmanlı Mısır'ına saldırmaları üzerine Babıâli de Fransa'ya karşı oluşturulan ikinci koalisyon savaşlarına katılmış oldu.[51]

Tarihinde ilk defa Osmanlı Devleti kendi topraklarını işgal eden bir ülkeye karşı diğer Avrupalı devletlerle işbirliğine girerek ittifak yapıyordu. Gerçi Avrupalı bir güç olan Prusya ile 1790 yılında ittifak antlaşması yapılmıştı, fakat bu esnada Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile zaten savaş halinde bulunuyordu. Osmanlı-Prusya ittifakının Avrupalı bir yabancı güç ile yapılan ilk antlaşma olması Osmanlı siyasî ahlakında bazı tabuların yıkılması bakımından çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.[52] 1799 baharında Avrupa'da savaşın tekrar şiddetlenmesi üzerine; Napolyon 19 Mart 1799'da Akka'yı kuşattı. Bu esnada (1799 baharında) Türk-Rus donanmalarının ortak hareketiyle Yediada'nın zaptı Fransızların ikmal yollarına önemli bir darbe vurmuştu. Öte yandan da İngiltere ile yapılan ittifak antlaşma hükümlerine göre, Akdeniz'de bulunan İngiliz

51 Bu konuda yapılan genel araştırma eserler için bkz: E.Z. Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı Devleti, 1797-1802*, İstanbul, 1938; Soysal, *Fransız İhtilâli* ve özel bir çalışma için bkz: M. Alaaddin Yalçınkaya, "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin İzlenimleri", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmalar Kongresi*, 24-27 Kasım 1998, Gazimağusa, c. II, Tarih-Kıbrıs Sorunu, (Gazimağusa, 1999), s. 329-345.

52 Osmanlı Devleti'nin Avrupalı bir devlet olan Prusya ile yaptığı ittifak'ın Türk hariciye tarihi üzerind - ki yenilik ve yankıları Beydilli tarafından araştırılmıştır. Bkz: Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı.*

donanmalarından ve filolarından büyük ölçüde istifade edilerek Fransızlara ağır darbeler vurulmaktaydı. Aynı zamanda, Bonaparte'ın Fransa ile olan ikmal ve haberleşme yolları geniş ölçüde kesilmişti. Nitekim 20 Mart-20 Mayıs 1799 tarihleri arasında Akka'da uğradığı hezimette, Ahmed Cezzar Paşa ile yeni kurulan Nizam-ı Cedid ordusu kadar, İngiliz donanmasının denizden Fransızları topa tutmasının da payı vardı. Bu hadiseler devam ederken Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasında bir ordu da hazırlanıyordu. Bu ordunun İstanbul'dan hareket etmesiyle Napolyon Bonaparte'ın yenilgisi aynı zamana tesadüf etmektedir. Bonaparte'ın Kahire'ye geri çekilmesi üzerine Temmuz 1799'un ortalarına doğru Ebuhor'a İngiliz ve Türk donanmalarıyla Köse Mustafa Paşa komutasındaki 13.000 kişilik bir Osmanlı ordusu çıkartıldı. Fakat 25 Temmuz'da Rahminiye'de Bonaparte ile karşılaşan Türk ordusu feci bir şekilde yenilerek Köse Mustafa Paşa da esir düşmüştü. Ebuhor'da elde ettiği başarı ile Napolyon kaybolmaya başlayan itibarını tekrar kazanır gibi gözükse de Fransız ordusunun buradaki durumu pek de ümit verici değildi. Zaten Fransız ordularının Avrupa'da ikinci koalisyon karşısında aldığı üst üste yenilgiler, Directoire yönetimi Bonaparte'ın tekrar Cumhuriyet ordularının başına geçmek üzere Fransa'ya çağırmasına neden olmuştu. Ümidini kesen Bonaparte, bunu da fırsat bilerek, yerine General Kléber'i bırakarak 22 Ağustos'ta Mısır'dan ayrılarak 8 Ekim 1799'da Fransa'ya ulaştı.[53] Napolyon'un Fransa'ya ulaştığı sıralarda kazanılan başarıların Fransızları Avrupa'da yeniden güçlü pozisyona getirmesi İkinci Koalisyonu İngiltere ve Avusturya hariç dağılmayla karşı karşıya bırakmıştı. Kléber, Fransız ordusunun içinde bulunduğu tehlikeli ve ümitsiz durumu bir an önce düzeltebilmek için Osmanlı Devleti ile görüşmelere girişmek istedi. Bu amaçla 12 Eylül 1799'da Köse Mustafa Paşa, muhâsibi ile o sıralarda Suriye'de yeni bir ordunun hazırlıklarını tamamlamak üzere olan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya bir mektub gönderdi. Aynı zamanda 26 Eylül'de Directoire'a yönetimine ordusunun içinde bulunduğu ümitsiz durumunu anlatan mektubunu gönderdi. Sadrazam, İstanbul ve Sidney Smith ile yaptığı yazışmalardan sonra, Kléber'e barış görüşmelerine başlanılacağını bildirdi. Nihayet Fransız kuvvetlerinin Mısır'ı tahliyesine dair görüşmeler 22 Aralık 1799'da Mısır'ın Doğu kapısı sayılan El-Ariş'de başladı ve Sidney Smith'in belirlediği esaslara göre 24 Ocak 1800 tarihinde bir sözleşme imzalandı. Daha sonra 31 Ocak'ta tasdiknameler Sadrazam'ın nezdinde taraflar arasında teati edilip sözleşme yürürlüğe girdi. Fransız ordusu silahları ve ağırlıklarıyla birlikte Mısır limanlarından kendi gemileri ve bu da yetmezse Türk gemileriyle memleketlerine nakledilecekti.[54]

Sir Sidney Smith'in tespit ettiği esaslar doğrultusunda yapılan El-Ariş Sözleşmesi, İngiliz hükümeti tarafından kabul görmemiş, İngiliz hükümeti El-Ariş sözleşmesini tanı-

---

53 Türk ve Fransız arşiv belgeleri esas alınarak Bonaparte'ın Mısır'ı işgali sırasındaki mücadeleler ile Türk ve İngilizlerin izledikleri temel politikalar için en kapsamlı araştırma Soysal'ın kitabıdır. Soysal, *Fransız İhtilâli*, s 264-281.

54 Soysal, *a.g.e.,* s. 284-293.

madığını Sidney Smith'e bildirmiş olup, Fransızların esir olarak İngiltere'ye getirilmesini de emretmiştir. İngiltere'nin bu sözleşmeyi reddetmesindeki amaçlardan birisi, Shaw'ın ifade ettiği gibi, III. Selim'in kendi ülkesinin meselesi olan Mısır'ı çözüme ulaştırmasıyla birlikte Avrupa'daki genel barış görüşmelerinde kendi müttefikleriyle birlikte hareket etmek istemesiydi.[55]

El-Ariş Sözleşmesi'nin 3. Maddesine göre Şubat ortalarından itibaren Fransızlar Mısır'ın bazı şehirlerini tahliye ederek İskenderiye, Reşt ve Ebuhor'u Türklere vermişlerdi. 16 Mart 1800 tarihi itibariyle Kahire'yi de teslim etmeyi vaat ettikleri halde, Köse Mustafa Paşa'nın Çarşamba gününü uğursuz bir gün olarak addetmesinden dolayı, teslim işi bir kaç gün sonraya ertelenmişti. Kléber son gelişmeler karşısında Kahire'yi teslimden vazgeçerek savaşa hazırlandığı sırada Bonaparte'ın iktidara geçtiği haberini de almıştı. Şimdi şansın kendi tarafına döndüğünü düşünerek 20 Mart'la Kalyop'da bulunan Türk ordusuna baskın düzenleyerek kendinden sayı bakımından kuvvetli bir orduyu yendi. Arkasından Kahire kuşatmasını yardıktan sonra Mısır'da tahliye ettikleri bütün şehirleri almaya başlamıştı. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa perişan bir halde Gazze'ye oradan da Yafa'ya çekilerek yeni bir ordu hazırlamaya başladı.[56] Mısır'daki Fransızların durumu kendi lehlerine kısa süre içerisinde çevirmesi gerçekten de Sidney Smith'in izlediği politikanın ve yaptığı Sözleşmenin ne kadar doğru olduğunu göstermiştir.[57]

Gerçekten de son hadiseler karşısında İngiliz hükümeti bu defa El-Ariş Sözleşmesi şartlarına uygun olarak Mısır'ın tahliyesini benimsemeye başlamıştı. Zira Kléber'in ordusunun 20.000 kişi civarına düşmesine rağmen maneviyatı yükselmişti. Kléber, Bonaparte'ın iktidarda bulunmasından aldığı güçle, Mısır'ı terk etmeyi düşünmediği gibi her türlü uzlaşma tekliflerini de kabullenmemekteydi. Aynı zamanda 1800 Haziran'ı başlarında Kléber, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanmasının İskenderiye önlerine geldiğini duyduğunda Rahmineye'ye gelerek savaş hazırlıklarına başladı. Tam bu sırada Kléber İngiliz hükümetinin El-Ariş Sözleşmesini tasvip ettiği haberini almıştı. Hüseyin Paşa'nın donanma ile İskenderiye'ye gelmesi ile İngilizlerin bu yeni tavrı karşısında, Kléber durumunu tekrar gözden geçirmeyi düşündüğü bir sırada, 14 Haziran 1800'de, bir Türk tarafından öldürüldü. Kléber'in yerine

---

55 Shaw, *Between Old and New,* s. 271.

56 Soysal, *a.g.e.*, 297-298.

57 Osmanlı Devleti ile İngiliz hükümeti'nin Mısır Meselesi ve özelliklede El-Arish görüşmesinde izledi - leri politikalar ve konu hakkında Türkiye'nin Londra Büyükelçisinin faaliyetleri için bkz: M. Alaaddin Yalçınkaya, " İsmail Ferruh Efendi'nin Londra Büyükelçiliği ve Siyasî Faaliyetleri (1797-1800)", *Pax-Ottomanica: Essays in Memoriam of Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ed. by Kemal Çiçek, Haarlem-Ankara, 2001, s. 381-407 ve "Modernisation of the Otoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)", Ed. by Sinan Kuneralp, *A Bridge Between Cultures, Studies on Otoman and Republican Turkey in Memory of Ali İhsan Bağış*, İstanbul, 2006, s. 51-67.

geçen General Ménou ile yapılan görüşmelerde de El-Ariş Sözleşmesi doğrultusunda Mısır'ın tahliyesi istenmiştir. Fakat Menou bunu reddederek bir yıl daha savaşmış, sonuçta teslim olmayı kabul etmiştir. Nihayet 27 Haziran Kahire ve 30 Ağustos 1801'de İskenderiye'de El-Ariş Sözleşmeleri şartları esas alınarak yeni bir teslim sözleşmesi yapılmış ve Fransızlar Mısır'dan tahliye edilmeye başlanmıştır.[58]

Mısır seferinin en önemli sonucu Osmanlı Fransız ilişkilerinin kopması ve III. Selim'in 1798 sonunda Rusya ve 1799 başında İngiltere yani Fransa'nın düşmanları ile ittifak antlaşması yapmasıdır. Devlet içerisinde Fransızlara karşı siyasî ve ticarî alanlarda sıkı tedbirler alındı. Fransızların mal varlıkları dondurularak 16. yüzyıldan beri Levant bölgesinde en imtiyazlı olan Fransa sonraki zamanlarda bundan yoksun kaldı. Boğazlardan geçmesine izin verilen Rus donanmasının Osmanlı donanması ile birleşerek Adriyatik'te Fransızlara karşı ortak harekâta katılmasının hemen akabinde Kasım 1798'de Fransızlar Yunan Adalarından atıldılar. Ancak, Osmanlı Devleti şimdi de müttefikleri ile uğraşmak zorunda kalacaktı. Osmanlılar, Rusların Fransızlardan alınan Yunan adaları ile eski Venedik'e ait Adriyatik'teki adalara yerleşmek istemeleri ile Mora'daki Rumları kışkırtmalarına şiddetle karşı gelmekteydi. Diğer yandan İngiltere de Mısır'dan çıkmak niyetinde değildi ve Fransa'nın yerine kendileri bu bölgeyi ellerinde tutmak istemekteydi. Bunun üzerine III. Selim tekrar Fransa ile olan ilişkileri geliştirdi ve Mısır'ın işgaliyle dondurulmuş olan siyasî ve ticarî tedbirler kaldırıldığı gibi Fransızların mal varlıkları da serbest bırakıldı. Osmanlıların Napolyon idaresindeki Fransa'ya yaklaşması üzerine 27 Mart 1802'de yapılan Amiens Antlaşmasıyla İngiltere, Fransa ve Osmanlılar arasındaki Mısır meselesi çözülmüş olup Mısır eskisi gibi Osmanlılara bırakılmıştı. Daha sonra 25 Haziran 1802'de yapılan Paris Antlaşmasıyla da Fransa ile Osmanlı arasında Mısır'ın işgali ile başlayan düşmanlık resmen sona ermiş oldu. İngilizler de Mart 1803'de Mısır'ı tamamen boşaltmışlardır. Mısır'ın tahliyesinden sonra devletin bu uzak fakat önemli eyaletinde bazı idarî tedbirler alınarak merkezi otoritenin gücünü artırma yoluna gidilmiş, eskiden beri devlete karşı yer yer isyan hareketlerinin başını çeken Memluklular denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Hatta Fransızlarla savaşmak üzere Mısır'a gönderilen asker arasında yer alan Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mısır'ın yapısından faydalanarak kısa zamanda kendi otoritesini kurmayı başarmış Mısır'a tam manasıyla hakim olarak Osmanlıları rahatlattığı gibi Temmuz 1805'de kendisini de Vali olarak tayin ettirmiştir. Ancak ileriki tarihlerde Mehmed Ali Paşa kapanan Mısır meselesinin daha tehlikeli ve geniş boyutlarda patlak vermesine yol açacaktı.[59]

---

58 Soysal, *a.g.e.,* s. 298-302.

59 Soysal, *a.g.e.,* s. 278-337; Shaw, *Osmanlı Devleti*, s. 364-367. Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 78-79.

B. Osmanlı-Rus ve İngiliz Savaşı

1802'de yapılan Amiens Antlaşması aslında bir antlaşmadan ziyade daha çok İngiltere ile Fransa arasında bir mütareke niteliği taşımaktaydı. Bundan dolayı bu antlaşmanın geçerliliği kısa sürdü. 1803 yılından sonra İngilizlerin Mısır'ı tahliye ettikleri halde Malta'yı boşaltmaması ve Napolyon'un Avrupa hâkimiyeti için bazı hareketlerde bulunması başta İngiltere, Rusya ve Avusturya olmak üzere Fransa'ya karşı Üçüncü Koalisyon'un kurulup ardından da Üçüncü Koalisyon savaşlarının başlamasına neden oldu. Bundan başka, Napolyon'un 2 Aralık 1804'de kendisini Fransız İmparatoru ilân ederek konsüllük yerine imparatorluk rejimini kurması bütün Avrupalılar için daha kötü zamanların geleceğinin işaretiydi. Ancak Avrupa devletleri Fransa'nın yeni rejimini tanımadılar ve Avrupa'nın bu yeni bunalımı Osmanlı Devleti'ni da etkiledi. III. Selim 1802 Paris Antlaşması'yla Napolyon Fransası'yla dostane ilişkileri tekrar başlatmıştı. Hatta İngiltere ve Rusya'nın ısrar ve baskılarına rağmen, Napolyon'a karşı kurulan ittifaka katılmayarak tarafsızlığını ilân da etmişti. Ancak III. Selim Napolyon'u imparator olarak tanımak eğilimindeyken Rusya ve İngiltere Osmanlı Devleti ile aralarındaki mevcut ittifak antlaşmalarını ileri sürerek Napolyon'un imparator olarak tanınmasına karşı çıkmışlardı. Öte yandan Rusya'nın Balkanlardaki Ortodoks halk üzerindeki müdahalesi özellikle de 1803 yılında Eflak ve Boğdan'a Rus yanlısı voyvodaların atanması Rusya ile Osmanlıların arasındaki ilişkileri germişti. Giderek İngilizlerle birlikte hareket eden Rusların baskısı artmaktaydı. Neticede Napolyon'un imparatorluğu tanınmadığından ilişkiler kesildi. Daha sonra Osmanlılarla Ruslar 1798 tarihli antlaşma çerçevesinde yeni bir antlaşmayı 24 Eylül 1805'de imzaladılar. Böylelikle Rus çarı I. Aleksandr'ın etkisi biraz daha artmıştır. Bu antlaşma çerçevesinde Osmanlılar ister istemez savaşta Rusya'ya yardımcı olmayı kabul etmişti. Rus gemilerinin boğazlardan geçişine izin verildiği gibi Rusların Arnavutluk'taki Osmanlı hâkimiyetine karşı gelenlerle işbirliği yapmalarına da ses çıkarılmadı.[60]

Ancak bu süreç pek uzun sürmeyecekti. Napolyon'un Avusturya ve Rusya ordularını 17 Ekim 1805'de Ulm'da ve 2 Aralık 1805'de Austerlitz'de yenmesi üzerine III. Selim Üçüncü Koalisyon devletlerinin baskısından kurtularak rahat bir nefes aldı. Fransa aleyhine kurulan ittifakların uğradıkları hezimetler, devletin dış politikasındaki meylini Napolyon Fransa'sına doğru kaydırmakta gecikmedi ve Babıâli 6 Şubat 1806'da Napolyon'un imparatorluğunu tanıdı. Özellikle daha önce de albay olarak Napolyon'un özel temsilcisi sıfatıyla İstanbul'da bulunan Fransız elçisi General Sebastiani'nin Ağustos 1806'da tekrar İstanbul'a gelişiyle ilişkiler daha sıkı bir hale

60 R. Uçarol, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı Devleti", *Doğuştan Günüm - ze Büyük İslâm Tarihi*, c. 11, 1989, s. 308- 311. Shaw, *Osmanlı Devleti,* I., s. 366-367. Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 78-79.

geldi. Osmanlı Devleti, geleceği için büyük bir tehlike olarak gördüğü Rusya'ya ancak Fransa tarafından ağır bir darbe vurabileceğini düşünüyordu. Böylece III. Selim ve hükümeti Fransa yanlısı bir politikanın uygulanmasının zorunlu olduğunu görmekteydiler. İstanbul'da Sebastiani'nin tesiriyle Rusya yanlısı olan Eflak ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmesi ve Eylül 1805'de yenilenen ittifakın yürürlükten kaldırarak Boğazların Rus savaş gemilerine kapatılması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginlik yarattı ve hatta kopma noktasına getirdi. Böylece Rusya'yı destekleyen İngiltere de Osmanlılara karşı tavır almaya başladı. Diğer yandan da Osmanlı Devleti delmaçya taraflarında bulunan Sırpların sıkı denetimini sağlamak için üzerlerine gitmeye karar vermişti. Ruslar bu harekete karşılık Dalmaçya'nın Adriyatik kıyılarını ablukaya alarak Sırplara yardım etmeye başladılar. Aynı zamanda Fransızların karadan Venedik üzerinden yardım göndermelerine rağmen III. Selim Fransa ile açıkça bir birliğe girmekten de bazı nedenlerden dolayı çekinmekteydi. III. Selim hem Fransızların Balkanlardaki emellerinden çekiniyor hem de Rusya ile bir savaşta Napolyon'un yeterli asker ve malzemesi olmadığını düşünüyordu. Sırplar Ruslar'ın himayesinde hemen hemen bağımsız bir durumdaydılar ve Fransızlar da Dalmaçya'ya inmişlerdi. Devletin tam bu müşkül anında Balkanlar, Anadolu ve Arap dünyasında merkezi otoriteye karşı direniş gösteren ve giderek güç gösterisinde bulunan mahallî ayanlar, derebeyiler ve Memluklular ile Arabistan'daki Vahhabiler bulundukları bölgeleri ele geçirmişlerdi. Bunların hepsi olmasa bile çoğunluğu devlete karşı gelmeye çalışmakta, hatta dış güçlerle de işbirliği yapmaktaydılar. İçerdeki durumun da bu kadar kötü olması III. Selim'in elini kolunu bağlar nitelikteydi. Dış politikada da Fransızlar, İngilizler ve Ruslar bir yandan dostluk gösterirken bir yandan da saldırma tehdidinde bulunuyorlardı. Bu sıralarda Osmanlı-Rus barışını sağlamaya hâlâ çaba gösteren İngiltere elçisi 22 Eylül 1806'da III. Selim'den devletteki Fransız etkinliğini sona erdirmesini ve Boğazlardan Rus savaş gemilerinin Fransızları kovmak için geçmelerine izin vermesini istemişti. III. Selim ilk başta bu taleplere sıcak baktıysa da, Napolyon'un 14 Ekim 1806'da Jena'da Prusyalıları yenmesi Osmanlı Devleti'nin politikasını tamamen değiştirdi ve Rusya ile olan ittifak askıya alındı.[61]

Buna mukabele eden Rusya Boğdan ve arkasından da Eflak'ın bir kısmını işgal etmişti. Babıâli ise 22 Aralık 1806'da Rusya'ya resmen savaş ilân etti. İngiltere'nin de Rusya'yı desteklemesi üzerine Osmanlılar bu iki devlet ile savaşı göze almak zorunda kalmıştı. Ruslara karşı Balkanlarda Osmanlıların direnişinde en tesirli rolü Alemdar Mustafa Paşa yaptı. Diğer yandan Rus ilerlemesiyle etkinliğini kaybetme tehlikesini anlayan Pazvandoğlu'nun yardımıyla Güney Boğdan ve Dobruca Rusların eline geçmekten kurtarıldı. Rusların ilerlemelerine karşı ayanlar önemliydi ama açık bir savaşta bunların

61 Hayes, *History of Modern Europe*, s. 538-539; Uçarol, *a.g.m.*, s.313-314; Shaw, *Osmanlı Devleti,* I., s. 367-369. Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 78-79.

kuvvetleri Ruslara karşı koyamazdı, nitekim Rus ordusu altı hafta içerisinde Boğdan ve Baserabya'yı ele geçirdi. Savaşın patlamasından bir süre sonra İngiltere'nin Akdeniz filosu Çanakkale istihkâmlarının zayıflığından yararlanıp Boğaz'dan içeri ve İstanbul kıyılarına gelerek adalar önünde demirleyip padişahın Rus isteklerine boyun eğmesini istemişti. Şehirdeki panik ve telaş havası altında devlet Fransız elçisi Sebastiani'nin tavsiyesi ile askerî tedbirler aldı ve savunma için gerekli hazırlıklara girişildi. III. Selim, müttefiklerin tekliflerini reddetti ve en kısa sürede Fransa ile resmen birliğe gireceğini bildirdi. Sahillere toplar yerleştirilerek bir savunma hattı oluşturulduğunda, İngiliz filosu çok tehlikeli duruma düşmüştü. Osmanlıların Çanakkale Boğazını kapatmalarından önce İngiliz filosu boş bir tehditten başka bir şey yapamadan 1 Mart 1807'de geriye dönmek mecburiyetinde kaldı. İstanbul önlerinden ayrılan İngilizler Akdeniz'e açılıp Mısır tarafına yöneldi ve 16 Mart 1807'de İskenderiye'yi işgal ettiler. Fakat Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, şehri geri alıp İngilizleri yenilgiye uğrattı. Mısır'ı işgal edecek yeterli sayıda asker ve malzemesi olmadığından uzlaşma yolunu tercih etmeyi yeğleyip 22 Ağustos 1807'de yapılan bir antlaşmayla İngilizler 14/17 Eylül 1807'de Mısır'dan çekildiler. Rusların ilerlemeleri belli ölçüde durulmasına rağmen kışın Rusya'ya karşı taarruza geçilmişti ve hazırlanan ordu Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa komutasında 31 Mart 1807'de İstanbul'dan cepheye hareket ederek uzun bir yolculuktan sonra 24 Mayıs'ta Silistre'ye ulaşabildi. Bu sıralarda Napolyon'un Polonya harekâtında olmasından dolayı Rusların Tuna boylarında çok sayıda askeri de yoktu. Ancak yeniçerilerin muhalefeti sebebiyle Nizam-ı Cedid ve talimli Anadolu askeri gönderilmemiş olduğundan bu derme çatma ordu hiç bir şey yapamayarak Silistre'de bekledi. Aynı zamanda Rusların Kafkasya'da askerî üssü olan Tiflis üzerinden de taarruza geçeceğinden Erzurum Valisi eski sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya gerekli tedbirler alınması için emir ve yetki verilmişti. Görüldüğü üzere, III. Selim elinden geldiği kadar baharda çıkacak savaşa hazırlanmaktaydı.[62]

Görüldüğü üzere III. Selim her geçen gün karşılaştığı güçlüklere yenisinin eklenmesi nedeniyle bunların hepsiyle birden yeterli bir şekilde başa çıkma imkân ve yeteneğini kaybetmeye başlamıştı. Gerçekte ise kötü başlangıcın ilk sinyalleri Napolyon'un Mısır'ı işgali hadisesiyle başlayarak hem içerdeki ıslahatlara hem de devletin izlediği politikalara zarar vermeye başlayan gelişmeler olmaktaydı. 1798 sonlarında Ruslarla yapılan antlaşma halk nezdinde pek muteber sayılmadığı gibi yenilik düşmanları bu hadisenin sebebi olarak Nizam-ı Cedid'i göstermeye başlamıştılar. Nizam-ı Cedid askerlerinin Akka'da büyük yararlılıklar göstermesi Yeniçeriler ve yandaşları tarafından kıskanılarak onların gizli faaliyetlerinin artmasına da neden olmuştu. Ayrıca Balkanlardaki ayanların çoğunluğu İstanbul'a yürüyerek hem padişahı devirip şehzade Mustafa'yı tahta çıkarmak hem de Nizam-ı Cedid'i ortadan kaldırması için kışkırtıyordu. Silâh al-

62 Uçarol, *a.g.m.*, s.314-319; Shaw, *Between Old and New*, s. 351-364, 393-395 ve Shaw, *Osmanlı Devleti,* I., s. 368-369.

tına asker almak ve eğitmek üzere Edirne'ye bir Nizam-ı Cedid birliği gönderilince 20 Haziran 1806'da ayanlar başkaldırıp Edirne'ye geldiler. Osmanlı-Rus savaşının başladığı, İstanbul üzerinde İngiliz tehdit ve baskısının yoğunlaştığı bir sırada III. Selim, böyle bir iç savaşın başlamasını tehlikeli gördü. Zira iktidarının son yıllarında sık sık tekrarlayacağı üzere III. Selim baskı karşısında boyun eğme geleneğini benimsemişti. Tarihteki bu hadiseye "II. Edirne Vakası" denildi.[63] Bundan sonra III. Selim 29 Mayıs 1807'de tahtan indirilip yerine muhaliflerin adayı ve yenileşme yanlısı olmayan IV. Mustafa tahta çıktı.[64] Böylece Osmanlı tarihinde ilk defa devlette batılılaşma/çağdaşlaşma/ modernleşmenin resmi bir politika haline getirilmesi girişimi tabiri mümkünse fiyasko ile sonuçlandı. Ayrıca Nizam-ı Cedid hareketinin hızı kesilmesine rağmen bundan sonra artık eski ile yeni arasında yapılmaya çalışılan sentez de iflas etmişti.

IV. Mustafa kendisini tahta çıkaranların elinde kukladan başka bir şey değildi ve devletin bütün idaresi asilerin eline geçmişti. Kısa bir süre zarfında Nizam-ı Cedid ve onunla bağlantılı gördükleri bütün kurum, kuruluş ve okulların kapatılması hakkında fermanlar yayınlandı. III. Selim'in yandaşları her tarafta izlenerek idam edildiler veya görevden alındılar. İstanbul'daki mücadeleler devam ederken Balkanlarda huzursuzluk had safhadaydı ve Rus savaşı da devam etmekteydi. Islahatı sürükleyen yenilikçi kadroların tasfiyesiyle ilgili haberler orduya vardığında, orada da aynı yönde bir ayaklanma başlamış ve yenilik taraftarı olarak bilinenlerden ancak kaçabilenler canlarını kurtarabilmişlerdi. Bu gelişmeler karşısında Nizam-ı Cedid taraftarı Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa 8 Haziran 1807'de isyancıları kovmak ve ordunun disiplinini sağlamak ve yönetimi ele geçirmek üzere hareket etti.[65]

Bu sıralarda Ruslarla savaş devam ederken Avrupa'daki olaylar Osmanlı Devleti'ni bir kez daha kendi mevcut bunalımlarda koruyacaktı. Diğer taraftan Napolyon Bonaparte'ın 14 Haziran 1807'de Friedland'da Rusları yenmesi üzerine artık Osmanlılarla birlik yapma ihtiyacı kalmamıştı ve Avrupa'nın doğusundaki bütün devletlere boyun eğdirmişti. Böylece Ruslar aynen Avusturya ve Prusya gibi Napolyon karşısında hezimete uğramıştı. Bu yenilgiye rağmen Rusya bir santim toprak kaybetmemişti ancak İngiltere ile ticarî ilişkilerini tamamen kesme sözünü vermişti. 7 Temmuz 1807'de Napolyon ve Rus Çarı I. Aleksandr Tilsit'te buluşup antlaşma yaptılar. Tilsit Antlaşması'na göre Fransa, Rusların Avrupa da kendisine yapacağı yardımlara karşılık, sürmekte olan Osmanlı-Rus savaşında iki taraf arasında arabuluculuk ederek ateşkes ve barış yapılmasını sağlayacaktı. Şayet Osmanlılar bunu kabul etmezse, o zaman antlaşmanın gizli maddelerine göre, Fransa ve Rusya birlikte Osmanlı Avrupası'na saldıracak ve

63 Karal, *Osmanlı Tarihi, V*., s. 77-81 ve Shaw, *Between Old and New*, s. 345-351.

64 Shaw, *Between Old and New*, s. 376-383 ve Karal, Osmanlı Tarihi, V, s. 81-83.

65 Karal, *Osmanlı Tarihi, V*., s. 84-85 ve Shaw, *Between Old and New*, s. 384-386.

onu paylaşacaktı. Yalnız İstanbul ve Rumeli'ye dokunmayacaklardı. Böylece Napolyon Avrupa kıta siyasetinde başarılı olabilmek için İngiltere'nin dostu olan Rusya'yı kazanmak için Osmanlıları feda ediyordu. Zaten Osmanlılarda Fransızlara güvenerek Ruslara savaş açmışlardı ve Avrupa'da meydana gelen bu siyasî değişiklik Osmanlı Devleti'nin aleyhinde yeni bir durum meydana getirmişti. Osmanlılar, Fransızların kendilerini anlaşmalar çerçevesinde terk etmelerine çok içerlediler, ancak yeni yönetim Paris'te Fransızların aracılığıyla 9 Ağustos 1807'de Ruslarla müzakereye başlayıp 24 Ağustos 1807'de Slobosia'da ateşkes imzalandı. Zira Rusya, Fransa ve Danimarka'nın yardımıyla İngiltere'nin Kıta Avrupası'nda tek kalan müttefiki İsveç'e saldırmaya hazırlanmıştı ve Rusya'nın 1808'in başlarında İsveç'le giriştiği savaş bir yılı aşkın sürecek neticede Finlandiya ve Aland adalarını işgal edecekti. Ruslarla yapılan mütarekeye göre her iki devlet, bir ay içinde Eflak-Boğdan'ı boşaltacaklardı. Yani her iki kuvvet savaştan önceki sınırlarına çekilecekti. Ancak bu antlaşmaya Osmanlılar uydu. Ruslar geçici bir süre için Sırplarla ilişkilerini kestilerse de Çar Aleksandr bu antlaşmayı tasdik etmedi. Bu sebeple de bu tarihten itibaren Yaş'ta başlayan ve takriben bir buçuk yıl sürecek olan barış görüşmelerinden bir sonuç alınamadı.[66]

Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta çok kötü ve bunalımlı bir durumda bulunduğu sırada ıslahat ve yenilik taraftarları Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa III. Selim'i yeniden tahta çıkartmayı arzulamaktaydı. Bunun üzerine IV. Mustafa harekete geçerek 27 Temmuz'da hem Alemdar Mustafa Paşa'yı hem de III. Selim'i öldürtmeye kalkıştı. Buna karşılık Alemdar da III. Selim'i tahta çıkartmak için harekete geçti ve bunu gören IV. Mustafa tahtını sağlamlaştırmak için eskiden beri gelenekleşmiş bir yönteme başvurarak III. Selim ile kardeşi Şehzade Mahmud'un öldürülmesine müsaade etti. Ancak III. Selim'in kaldığı dairede yakalanıp öldürülmesine karşın, Şehzade Mahmud sarayın damından Alemdar'ın yanına kaçtı. III. Selim'in öldüğünü duyan Alemdar, 28 Temmuz 1808'de II. Mahmud'u tahta çıkarttı.[67] Böylece Osmanlı Devleti tarihinin hem dışarıda ve hem de içerde yaşamış olduğu 1798 ile 1808 arasındaki en bunalımlı yıllarını sona erdirecek yeni bir döneme adım atmış oldu.

Osmanlı Devleti son birkaç yıldan beri bunalımlar ve buhranlar ülkesi halindeyken Avrupa'da önemli hadiseler meydana gelmekteydi. Napolyon liderliğindeki Fransa Avrupa'da kendisine karşı oluşturulan koalisyonla başarılı bir şekilde mücadelesini sürdürmekteydi. Napolyon Avusturya'yı feci bir şekilde bertaraf etmesi, Prusya'yı işgali ve Rusya'yı 12 Ekim 1808'de Erfurt'ta barışa mecbur etmesiyle belki de tarihte bütünüyle Avrupa'da hâkimiyet kuran tek hükümdar olma niteliğini kazanmıştı. Erfurt Antlaşması'na göre, Fransa Rusya'ya Osmanlılara karşı yürütülen savaşta Tilsit'te ver-

66 Shaw, *Between Old and New*, s. 387-395 ve Hayes, *History of Modern Europe*, s. 539-541.

67 Shaw, *Between Old and New*, s. 396-407 ve *Osmanlı Devleti,* I., s. 372-374; Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 80-81; Uçarol, *a.g.m.*, s.342-353.

diği sözleri şimdi iki temel şarta bağlamıştı. Bunlardan ilki şayet Osmanlılar Avusturya veya başka bir Avrupa devletinden destek görürlerse yardım edecekti. Diğeri ise, Rusya Eflak-Boğdan'ı ele geçirirse her iki devlet de İstanbul ve Boğazlar da içinde olmak üzere devletin kalan bölümlerinin bütünlüğünü garanti edeceklerdi. Ancak Fransa'nın İngiltere'nin Avrupa'da tek müttefiki Portekiz'i 1807 sonbaharında işgal etmesi ve arkadan da 1808 Temmuz'unda İspanya'yı -doğrudan kendi kardeşi Joseph Bonaparte'ı kral atayarak- Fransa'ya bağlaması üzerinde İspanya halkının çok büyük ve kanlı direniş göstermesi Fransa'ın doğuda izlediği politikayı bir kenara itmek zorunda bırakmıştı. Zamanla Avrupa'nın her yerinde savaşan Napolyon'un gücünü kaybetmeye başlaması üzerine de Rusya ile Fransa arasındaki ilişkiler bozulmaya başladı ve Napolyon 1812 sonlarında Rusya seferine çıktı. İngiltere'nin Tilsit Antlaşması karşısında Avrupa'da her geçen gün Fransa karşısında yalnız kalması, kendisini Osmanlılarla olan savaşı sona erdirip bir an önce barış yapmaya sevk edecekti. İstanbul'da benzer bir hava vardı, zira Alemdar Vakası'ndan sonra başkent halkının Nizam-ı Cedid ve ıslahatların kışkırtıcısı olarak gördüğü Fransa aleyhine dönmesi de Osmanlıları İngiltere ile barış yapmaya sevk eden önemli amillerden birisiydi. Nitekim 1807'den beri fiilen devam eden savaş durumu 5 Ocak 1809'da Çanakkale'de Kale-i Sultaniye barış ve ittifak antlaşmalarıyla sona erdirildi.[68]

Bu barış antlaşması gereğince İngiltere, Mısır başta olmak üzere işgal ettiği tüm Osmanlı topraklarından çekilecekti. Buna karşılık Osmanlılar da İngilizlere eski kapitülasyonlarla tanıdığı ayrıcalıkları yeniden verecekti. İttifak antlaşması gereğince, Osmanlıların boğazların savaş zamanında tüm yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesi İngilizlerce kabul edildi ki, bu durum ilk kez devletlerarası yasalara girmiş olmaktaydı. Fransa'nın Osmanlılara karşı bir saldırısı olduğu takdirde Akdeniz'deki İngiliz donanması Ege ve Adriyatik kıyılarıyla Avusturya ve Rusya sınırlarında Osmanlı savunmasına yardımcı olacağını taahhüt etmesi çok önemli bir maddeydi. Diğer yandan bu antlaşma, İngiltere Osmanlılardan önce Rusya ile barış yaparsa, padişahın toprak bütünlüğünü sağlayacak bir Osmanlı-Rus barışını sağlamaya çalışacağını da taahhüt etmekteydi. Bir kere daha Avrupa güçleri arasındaki rekabet Osmanlıları ve özellikle de yeni padişah II. Mahmud'un düşmanlarını tesirsiz bir hale getirip kendisini avantajlı bir konuma sokmuştu. İngiltere'nin Ortadoğu'nun diplomatik sorunlarına direkt olarak müdahalesi Fransa ve Rusya tarafından hoş karşılanmamıştı. Diğer yandan İngilizler Fransızlar ta-

---

68 Hayes, *History of Modern Europe*, s. 549-553; Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and M dern Turkey*, *vol. II, Reform, Revolution ana Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge, New York, 1977, s. 12-13; Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 98-99; Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 82-83.

rafından önceden işgal edilen Yunan Adalarını işgal ettikleri gibi bir taraftan da Ruslara karşı İngiliz-Avusturya-Osmanlı ittifakını kurma gayretindeydi.[69]

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile 1806'dan beri süren savaş hali devam etmekteydi Ruslar Eflak-Boğdan'ı terk etme konusunda vermiş oldukları söze uymak istemiyorlar ve Avusturya'nın Fransa'ya karşı bir düşmanlığı olduğu takdirde de bu ülkeye saldırmak için yeni sözler veriyorlardı. 24 Ağustos 1807'de Slobosia'da ateşkes antlaşmasından sonra Yaş'ta yürütülen barış müzakerelerinde Rus temsilcilerinin Osmanlılardan Baserabya ile Kafkasya'daki önemli kaleleri istemeleri üzerine görüşmeler kesildi. Bu sıralarda Fransa ile Rusya arasındaki gerginlikte artmıştı. Rusların saldırısı karşısında direnemeyen Osmanlılar, Tuna kaleleri olan İsmail'i 9 Aralık 1809'da, İbrail'i Ocak 1810'da bilahare de 1810 yazının ikinci yarısında Bulgaristan'a girip Rusçuk, Niğbolu ve Yergöğü'nü işgal ettiler. Bu gelişmeler karşısında Rus yardımlarıyla da cesaretlenen Sırp Milliyetçileri Kara Yorgi'nin başkanlığında Osmanlıların muhtariyet tekliflerini reddettiler. Başlangıçta yeniçeri zorbalığına karşı Belgrad'da çıkan isyan hareketi Rus ve Fransızların Osmanlı Devleti'nin diğer bölümlerinde gelecekteki durumlarını tehlikeye atmamak için çok büyük yardım yapmamalarına rağmen tam bir bağımsızlık savaşına kaymıştı. Osmanlı-Rus müzakerelerinin ve mücadelesinin hâlâ devam ettiği bir sırada Ruslar bir Fransız saldırısı tehdidi karşısında dikkatliydi. Ancak I. Aleksandr'ın Dinyester'in güneyinde aldığı toprakları elde tutmak istemesi sebebiyle Babıâli barış görüşmelerini reddetti. 1811 yılındaki seferler Osmanlılar için çok daha kötü geçecekti. Zira 5 Nisan 1811'de yetenekli fakat yaşlı sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın yerine Laz Ahmed Ağa'nın geçmesi, Rus kuvvetlerinin başına da Mareşal Kutuzoff'un getirilmesiyle her şey Osmanlıların aleyhine döndü. Kutuzoff ile Osmanlılar arasında Rusçuk yakınlarındaki muharebede Osmanlı kuvvetleri perişan bir halde dağıldı ve bu durum Sadrazamı ateşkese zorlayarak Ocak 1812'de Bükreş'te müzakerelere başlandı. Ancak bu sıralarda Napolyon da ünlü Rus istila seferine çıkmaya hazırlanıyordu. Osmanlıların askerî zayıflığı ve güçsüzlüğüne rağmen I. Aleksandr Osmanlıların şartlarını kabul ederek barışa mecbur kalmıştı. 28 Mayıs 1812'de Bükreş Antlaşması'yla altı yıldan beri süre gelen savaş sona erdirilmişti Buna göre Ruslar, Eflak-Boğdan'ı verip Baserabya'yı alıyorlardı. Ruslar Karadeniz'in kuzeyinde ve Kafkasya'da işgal emiş olduğu bütün toprakları da iade etmekteydi. Ancak Sırplara daha fazla salahiyet ve imtiyaz verilmekteydi. Ruslar ticarî durumlarını yeniden elde edip Osmanlı topraklarındaki Hristiyanları koruyacaklar, konsolosluklar açabileceklerdi. Böylece Ruslar Osmanlı topraklarındaki Hristiyan tebaayı daha rahat bir biçimde organize etme imkânı elde ederek ileride onları isyana teşvik edebilecek ve devleti içten kemirecek duruma getirtebileceklerdi.[70]

---

69 Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 13 ve Uçarol, *a.g.m.*, s. 320-322.

70 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 13-14 ve Uçarol, *a.g.m.*, s. 322-326.

1812'deki Bükreş Antlaşması ile Napolyon'un Rusya seferi II. Mahmud'a rahat bir soluk alma imkânı vermişti. II. Mahmud bunu değerlendirerek taşradaki hükümet otoritesini yeniden güçlendirme ve ayanlara boyun eğdirme yoluna gitti. Ancak Sırbistan ve Yunanistan'daki ayanların bastırılması, buralarda çıkan milli karakter taşıyan ayaklanma hadiseleriyle daha zordu. Balkanlardaki ilk milli nitelikteki isyan hareketi Sırbistan'da ortaya çıkmıştı.[71] Sırp isyanı mahallî yeniçerilere ve ayanlara karşı bir direniş olarak başlamıştı ve bilahare 1804'de liderleri Kara Yorgi'nin şahsında düzenli ve milli bir ayaklanma hareketi haline dönüşmüştü. Sırplar genellikle çete savaşları halinde Osmanlılarla mücadele içerisine girmişlerdi. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusların askerî yardımlarıyla daha da güçlenmişlerdi. Avusturya'nın kendi güney sınırlarında Rusya'ya meyilli bir Sırbistan kurulmasına karşı gelmesi ve Rusya'nın Fransa ile büyük bir mücadeleye girmesi ve de Bükreş Antlaşması'nın Sırplarla ilgili maddesinin uygulanamaması üzerine Osmanlılar Sırbistan'a girip isyancı birliklerini 7 Ekim 1813'de dağıtarak isyanı kontrol altına almış, Kara Yorgi ise Avusturya'ya kaçmak zorunda kalmıştı. Bununla beraber Sırp ayaklanması kısa bir süre durakladıysa da bilahare 1815'de Miloş Obroneviç'in "baş knez" olarak seçilmesiyle Kara Yorgi taraftarı olan Sırplar buna karşı direnişe geçmeye başlayarak ayaklanmalar yeniden görülmeye başlandı. Miloş'un Osmanlılara bağlı olarak hareket etmesi Sırbistanda tam bir bağımsızlık hareketi olarak görülmemekteydi. Napolyon'un Rus seferinde ağır bir hezimete uğraması ve Fransız ordusunun Avrupa için artık bir tehlike olmaktan çıkması, Rusları tekrar bu meseleye karşı daha duyarlı ve harekte girişecek bir konuma getirmişti. Rusların her hangi bir müdahalesine yer bırakmaktan, hatta bu konunun Avrupa'daki müzakerelerde görülmesinden korkan ve bundan dolayı Viyana Kongresi'ne de katılmaktan uzak duran II. Mahmud, Ocak 1816'da Miloş Obronoviç'i tüm Sırbistan'ın baş knezi olarak tanıyıp Sırpların kendi milli meclislerinin ve ordularının olmasına rıza göstererek Sırplara muhtar bir prenslik statüsü verilmesini kabul etti. Neticede Miloş, Osmanlıların yeni bir Rus müdahalesi korkularından yararlanarak Osmanlıların hâkimiyeti altında tam bir muhtariyet için yavaş fakat istikrarlı bir biçimde ilerlemekteydi. Sırplara tanınan muhtariyet 7 Ekim 1826 Akkerman ve 14 Eylül 1829'da Ruslarla yapılan antlaşmalarla da teyit edilmişti. Nitekim Eylül 1830'da Sırbistan'a verilen bir "sened" ile de Miloş Obreneviç soyuna verasetle intikal eden muhtar bir Sırbistan'ın kurulmuş olduğu resmen kesinlik kazandı.[72]

II. Mahmud içerde ve Avrupa'da önemli sorunlarla uğraşırken, 1815'teki Rus istilası karşısında önemli oranda toprak kaybeden İran Osmanlıların bu müşkil duru-

---

71 Osmanlılar zamanında Balkanlarda milli karakterin ön plana çıkmasına neden olan unsurların tahlili için bkz: Kemal Karpat, "Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu", *Osmanlı*, c. 2, Ankara, 1999, s.17-34.

72 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 14-15; Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 102-106.

mundan yararlanmak istemektedir. Bundan sonra İran'ın Osmanlıya karşı Bağdad ve Şehrizor civarına saldırılarının başlamış olduğu görülmektedir. Sürekli bir hal alan sınır hadiseleri ve tecavüzleri üzerine II. Mahmud 1820 Ekim'inde İran'a savaş açtı. Erzurum ve Bağdad üzerinden yürütülecek olan seferlerde Osmanlılar başarılı olamayıp İranlılar karşı saldırı ile 1821 Eylülünde Doğubayezid'i alıp Erzurum'a yöneldiler. Diğer bir ordu ise Bitlis'i işgal edip Diyarbakır'a yönelmişti ve karşılarında ciddi bir engel de kalmamıştı. İran'ın 1822 yazında da başarılı seferleri oldu. Ancak kış mevsiminin yaklaşması dolayısıyla çıkan kolera salgını istilacı İran ordularını iyice kırmıştı ve böylelikle barış yapmak zorunda kalarak, 28 Temmuz 1823'de Erzurum Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma gereğince eski barış antlaşmaları maddelerinin yürürlükte olduğu teyit edilip İran tüccarları ve hacılarına Osmanlı topraklarına girme izni verildi. Ancak Yunan isyanının çıkması ve ordunun buraya sevk edilmesi üzerine İranlıların sınır bölgeleri hakkındaki bir iki istekleri de kabul edildi. Zaten 1827'de Erivan ve hatta Tebriz'in Ruslar tarafından işgali İranlıların Osmanlılara karşı bir daha harekâta girmelerini önlemişti. 1828'de ise İranlılar Aras'ı yeni sınır kabul ederek büyük miktarda savaş tazminatı vermek durumunda kaldı.[73]

C. Yunan (Rum) İsyanı ve Avrupalı Güçlerin Müdahalesi

Osmanlı Devleti'nde Rumlar diğer Ortodoks milleti içinde öteden beri özel bir konuma sahiptiler. Rumlar çoğunlukla Mora, Ege Adaları ve Teselya'da yerleşik olmalarına rağmen devletin diğer taraflarında az sayıda olsa da yayılmış durumdaydılar. Rumların etnik duygularının kıpırdanmasında Osmanlıların kendilerini diğer gayr-i Müslim unsurlara nazaran korumasıyla önemli siyasî, ve mali güç kazanmış olan İstanbullu zengin Fener Rumlarının başarıları ve devletin bunlarla yaptığı işbirliğinin etkisi büyüktür. Özellikle de İstanbul'un Ortodoks Patrikliğinin bulunduğu Fenerli zengin Rum ailelerinin devletin bazı önemli makamlarını da elde etmeleriyle Rumlar, Osmanlı Devleti'nde güç ve etkinliklerini giderek artırmışlardı. Rumlar Fazıl Ahmed Paşa zamanında 1669'da dış politika ve her türlü sırların kendilerine açık olduğu, Divan-ı Hümayun Baştercümanlığı (Dragoman) vazifesini kesintisiz olarak 1821 yılına kadar ellerinde tutmuşlardı. Karlofça Antlaşmasında gösterdikleri başarı ise onları daha da üstün bir duruma getirecekti. Böylece 1711'de Eflak ve arkasından 1716'dan itibaren de Boğdan gibi özerkliğe sahip voyvodalıkların başlarına da "voyvoda/prens" olarak atanıp 1821 Rum isyanına kadar buraları ellerinde tutmuşlardı. Uzun bir süre burada idarede kaldıklarından dolayı yerli Boyarlarla mücadele edip yerli halkı sömürmeye bakmışlardı. Ancak bu voyvodalar ve yakınlarının yerli Boyarlarla evlilik yoluyla akrabalık oluşturmalarına ve oraların geliştirilip ticaret, sanat ve kültürel faaliyetlerine katkı da sağlamışlardı. Özellikle

73 İ. Aykun, "Osmanlı İran İlişkilerinden Diplomatik Bir kesit", *Osmanlı*, c. 1, Ankara, 1999, s. 689-702.

de Ortodoks kilisesinin buralardaki hâkimiyetinden istifade ederek geniş mülkler edinme yoluna da gitmişlerdi. Bundan dolayı bu bölgede de "Helen/Yunan" davasının filizlenmesine, "Rumluk" merkezlerinin gelişmesine ve "Bizans'tan sonra Bizans"ın yaşanmasına yol açmıştı ve neticede 1821'de patlayan ilk ayaklanma hareketlerinin bu voyvodalıklarda çıkmasına uygun bir ortam hazırlanmıştı.[74]

I. Petro ile başlayan Osmanlı-Rus savaşlarından itibaren ister savaş ister barış zamanı olsun Rusların da Rumlar başta olmak üzere genel olarak bütün Ortodoks tebaayı ayaklanmaya kışkırttıkları ve bunda da hatırı sayılır başarı elde ettikleri bilinmektedir. Rum tüccar sınıfının zenginleşmesi, Avrupa'nın liman şehirlerinde ve başkentlerinde Rum ticaret kolonilerinin büyümesi Rumları Osmanlılardan daha çok Avrupalı çalışma ve düşünce bilinci ve şuuruna yaklaştırmış, isyan ve bağımsızlık hareketlerini filizlendirecek kadar milliyetçilik düşüncelerini de yayan siyasî-fikri liderler yetiştirmişlerdi. Öte yandan başta batı Avrupa olmak üzere genel bir "Helen/Grek/Yunan" hayranlığı, Rönasans, hümanizm ve aydınlanma çağı hareketleriyle antik dönemler bütün Avrupa'da büyük bir kültürel gelişme olarak kabul görmekteydi. Rumların ayaklanmasının genelde bütün Avrupa'da kabul görmesinin ve geniş akisler uyandırmasının en büyük nedeni ise, eski ve klasik uygarlığın coğrafyasında bulunan Rum tebaaya atfedilen bu kültür ve tarih mirasına sahip çıkılması fikri olacaktır. Ancak Avrupalılar Mora'ya geldiklerinde ve hatta Rumların yanında Türklere karşı gönüllü savaştıklarında büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Zira daha çocukluklarından itibaren şuur altına yerleştirilen ve eğitimleri süresinde kendilerine öğretilen pek çok şeyi oralarda bulamamaları, hayalleri ve fantezilerindeki mitoloji kahramanlarına rastlayamamaları ve bir klasik Yunan kültürü ve hatta dilinin mevcut olmaması, bunlar için acı bir şok meydan getirmişti.[75]

Avrupa ve Rusya'nın bölge üzerinde düşünce ve faaliyetlerine rağmen genelde Rumların pek çoğu 18. yüzyılda ele geçirdikleri zenginliklerle müreffeh bir döneme kavuşmuş olarak Osmanlı Devleti bünyesindeki durumlarından memnundular. Ancak Tepedelenli Ali Paşa'nın diğer ayanlar gibi devlet denetimine alınmak istenmesi sırasındaki çatışmalar Rumlar arasında bir ayaklanma zeminine fırsat vermişti. Öte yandan da 1814'de Odesa'da Helen davasını amaç edinerek kurulan ilk cemiyet olan Filiki Eterya'nın da bu ayaklanma faaliyetlerine destek sağlamasıyla daha hızlı ve daha geniş çapta bir isyana ya da ihtilale dönüştürülecekti. Rus çarının himayesinde faaliyet gösteren bu dernek, eski Bizansı tekrar canlandırmak ve bunu temin için Rum ihtilali uğru-

74 Z. Sözen, *Fenerli Beyler: 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, İstanbul, 2000; Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 107-108 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 13-14.

75 M. Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", *Osmanlı*, c. 2, Ankara, 1999, s. 71-86; İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı Devleti", *Osmanlı Devleti'nde İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, Ankara, 2000, s. 353-361. Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 17-18 ve Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 84-85.

na kitleleri harekete geçirmek ve mücadele etmek hedeflerini esas almaktaydı. İlk isyan hareketi, Rus çarının Rum asıllı yaveri Alexander İpsilânti tarafından Şubat 1821'de Eflak-Boğdan'da başlatıldı. Böylece Eflak-Boğdan'da yayılacak olan bir isyana, 1812 Bükreş Antlaşması'na göre Osmanlıların Rusya'nın izni olmadan bölgeye asker sokamayacağı hükmü hesaba katılmıştı Bu arada Alexander İpsilânti'nin kardeşi Demetrios liderliğinde ikinci bir isyan cephesi Mart 1821'de Mora'da açıldı. Eflak-Boğdan'da sahnelenen isyan, bölge halkı ve boyarlarının Rum halkının Yunan davası için kanını dökmek istememesi ve Osmanlı hâkimiyetine Rum idaresini tercih etmeye hiçbir nedenleri olmaması yüzünden geniş bir tabanla desteklenememişken, Bulgar ve Sırplar da planlanan isyan hareketine sıcak bakmamışlardı. 7 Haziran 1821'de Alexander İpsilânti'nin birlikleri üzerlerine sevk edilen Osmanlı askerleri tarafından dağıtıldı ve kendisi Macaristan'a kaçtığı gibi Metternich'in tesiriyle Çarın beklenen desteği de gelmedi. Ayrıca Metternich, Alexander'i yakalattırarak hapsetti.[76] Balkanların kuzeyinde başarısızlığa uğrayan harekâtın güney cephesi olan Mora'da başlatılan isyan ise geniş bir tabana dayanmış olduğundan kısa zamanda büyüyerek 1821 Nisan'ı sonunda bütün orta ve güney Yunanistan ve Ege Adalarına yayıldı. Bu arada asırlarca aynı topraklarda bir arada yaşayan müslüman ahali, geniş ve vahşi bir katliama maruz kalarak kitleler halinde öldürüldü, mal ve toparaklarına el konuldu. Rumların bu hareketi ve zulmü İstanbul'da büyük bir infial yarattı. 23 Nisan 1823'de Rum isyanında parmağı olduğu ve Filike Eterya'ya dahil bulunduğu anlaşılan Patrik V. Gregor ve bazı metropolit, tüccar ve Fernerli beyler devlete ihanet suçuyla idam edildiler. İsyanla ilgisi ve ihanetleri sabit olan Divan ve Donanma tercümanları da idam edildi.

Bu hadise Avrupa dinî taassubunun çirkin iç yüzü ve çifte standardını ortaya çıkardı. Masum Müslüman ahalinin öldürülmesi hiç dikkate alınmadan Müslümanların kendilerini savunmaları Avrupa'ya Müslüman vahşetinin örnekleri olarak gösterilmişti. Bu sırada Rumlar birincisi Ocak ve ikincisi Aralık 1822'de Mora'da toplanan millet meclisinde Yunanistan'ın bağımsızlığı ve yeni bir anayasa ilân etmiş olup bir Fenerli olan Alexander Mavrokordatos'u Yunanistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak seçtiler. Bu isyanın kısa sürede bastırılamaması Avrupa devletlerinin harekete geçmelerine yol açtı ve Avrupa'da Türkler aleyhine geniş çaplı kesif bir propaganda görülmeye başlandı. Bunun üzerine Babıâli, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Avrupaî tarzda düzenli ve disiplinli bir ordu ve donanmaya sahip olan Mısır Valisinin oğlu İbrahim Paşa Girit üzerinden bir orduyu Şubat 1825'de Mora'ya taşıyıp isyancıları bastırdı. Bu sırada Osmanlılar da kuzeyden ilerleyerek bir yıla yakın bir kuşatmadan sonra 23 Nisan

76 Metternich'in Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikası ve Osmanlı ricali üzerindeki etkisi halkında bkz: İlber Ortaylı, "Tanzimat Bürokratları ve Metternich", *Osmanlı Devleti'nde İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, Ankara, 2000, s. 441-447 ve Beydilli, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, s. 85-86.

1826'da Mora'nın merkezini aldılar.[77] Böylece takriben devleti altı yıl boyunca meşgul eden isyan bastırılmış oldu.

Öte taraftan 1825 yılının sonlarında Çar olan I. Nikola, modern bir devlet oluşturma yolunda olan Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın güçlenmesinin kendisinin Mora ve Girit üzerinde beslediği emellere engel teşkil ettiğini düşünmekteydi. İngiltere ise Osmanlıları alenen desteklemekten kaçınarak Yunanistan meselesinde bir antlaşma oluşturma gayretindeydi. Tam isyanın bastırılmak üzere olduğu sıralarda 17 Mart 1826'da Rusya yapmış olduğu savaş tehdidi ile Bükreş Antlaşması hükümlerine uyularak Sırbistan'a muhtariyet verilmesini ve voyvodalıkların ayrıcalıklarının yeniden tanınmasını istedi. II. Mahmud, İngilizlerden gelen baskının da etkisiyle Rusların isteklerini kabul edip 7 Ekim 1826'da Akkerman Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma gereğince Rusların Kafkasya'da hâkimiyetleri kabul ediliyor, Rus ticaret gemilerine Boğazlar da içinde olmak üzere bütün Osmanlı sularından serbestçe geçme hakkı veriliyordu. Bütün bunlara rağmen Rusya, Osmanlılara Yunan isyancıların isteklerini kabul etmesi için baskı yapmaya devam etmekteydi. Diğer taraftan da İngilizler ortak bir müdahale önermekteydi. Rusya'nın Balkanlar ve Kafkasya'da yayılmasından endişelenen İngilizler ile Metternich ortak hareket ederek II. Mahmud'u Rusya'ya bir müdahale fırsatı verilmemesi için ortak arabuluculuklarının kabulü için zorlamaya başladılar. Bu sıralarda İstanbul'da ise Mehmed Akif Paşa'nın başını çektiği güçlü bir grup II. Mahmud'un ıslahatlarını destekliyor, fakat yabancı müdahalesine karşı gelerek kaybedilen toprakların ve prestijin yeniden kazanılması için Padişahı Rusya'ya savaş açması için sıkıştırıyordu. Mehmed Hüsrev Paşa, Sadrazam Selim Paşa, Galip Paşa ve diğerleri ise devletin Ruslarla başarılı bir savaş yapacak insan gücü ve kaynaktan henüz yoksun olduğunu ileri sürerek arabuluculuk tekliflerinin kabulünü öneriyorlardı. II. Mahmud birinci grubun tekliflerini uygun görüp dış güçlere Yunanistan'ın yasal hükümdarının kendisi olduğunu ve isyancıların bastırılmaları gerektiğini savundu. Osmanlıların Mısır'dan gelen destekle Mora'daki başarılı harekâtı ve isyanı bitirmek üzere olması, başlangıçta özerk bir statü içinde dahi olsa Yunan bağımsızlığını amaçlayan İngiltere ve Rusya'nın bu konuda bir antlaşmaya varmalarına yol açmış 4 Nisan 1727'de Petersburg Protokolünü gerçekleştirmişlerdir. Buna mukabil Yunanistan'daki Osmanlı ve Mısır güçleri harekete geçti ve Haziran 1827'de Atina ele geçirildi. Buna karşılık Fransa'nın da İngiltere ve Rusya arasında yapılan protokole dâhil olmasıyla 6 Temmuz 1827'de Londra Protokolü adı altında yeni bir antlaşma imzalandı. Bu protokole göre Yunanistan'ın müstakil bir devlet olarak teşekkülü ve Avrupa büyük devletlerinin bu amaçtaki yardım ve zorlamaları kesinlik kazandı. II. Mahmud bu üç devletin Rum isyancıları lehine aldıkları kararları kendi iç işlerine müdahale olarak değerlendirip reddetti. Bunun üzerine 1727 Eylül'ünde

77 H. Sezer, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829), *Osmanlı*, c. 2, Ankara, 1999, s. 87-93; Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 18-19.

müttefik donanması harekete geçerek Çanakkale Boğazı ve Mora'yı ablukaya alıp Osmanlı ordularının ikmal yollarını kestiler. Müttefik donanmalarına Osmanlılarla veya Mısırlılarla savaşa girmemeleri talimatı verilmişti. Ancak Osmanlı ve Mısır donanması Navarin limanında demirlemiştiler. Bunu gören müttefik donanması Ekim başlarında Navarin'i abluka altına aldı. Nihayet 20 Ekim 1827'de müttefik donanması Navarin'de durmakta olan Osmanlı-Mısır müşterek donanmasına ani bir baskın yaptı ve donanmayı ateşe verdiler. Üç saat içinde 57 Osmanlı-Mısır gemisi batırıldı ve 8000 denizci şehit düştü. Modern bir haçlı seferi niteliğinde olan Navarin baskınının sebep olduğu facia Avrupa'da sevinçle karşılandı. Osmanlı Devleti ise ortada bir savaş hali olmadığı halde yapılan bu saldırıyı ancak protesto edebildi. Navarin faciası bütün taraflar için çok önemli sonuçlar ortaya koydu ve gelecekte çıkacak yeni savaşların işaretini verdi. Çeşme hadisesinden sonra oluşturulmaya çalışılan yeni Osmanlı donanması tümüyle batırılmış, İbrahim Paşa'nın Mısır'dan asker ve malzeme getirmesi önlenmişti. Batılıların yardımıyla Yunanlı isyancılar kesin bir başarıyı garantilemişlerdi.[78] Bu hadise daha sonra Osmanlı Devleti için oynanacak oyunların ilk provası niteliğinde olup, devleti emperyalist ellerin bir kuklası haline getiren Avrupa müdahalesi için bir örnek de oluşturulmuş oluyordu.

D. Parçalanma ve Çöküşün Perçinleşmesi: Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması

Avrupalı üç büyük güç ortak hareket ile Navarin hadisesinde Osmanlıları alt etmişlerdi ama mücadele azmini yok edememişlerdi. Hatta bu yüzden, İngiltere ve Fransa Navarin faciasının Osmanlıları arabuluculuklarını kabule zorlayacağını sanmışlarsa da tam aksi olmuştu. Mehmed Akif ve Pertev Paşalar, Akkerman Antlaşması'na rağmen II. Mahmud'a uzlaşmaya karşı direnmesi için baskı yaptılar. Bunun üzerine Babıâli 18 Ocak 1828'de tüm Müslümanların Ruslara ve Yunanlılara karşı silâh altına alınmasını ve 5 Şubat 1828'de de Boğazların tüm dünyaya kapatılmasını kararlaştırdı. Zaten Rusya 1827'de İranla yaptığı barıştan sonra batıya yönelerek Osmanlı Devleti'ni yıkmak emeline ulaşmak istemekteydi. II. Mahmud'un kararlılığı karşısında Çar I. Nikola 28 Nisan 1828'de savaş ilân etti.[79] Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti 1820-1828 arasında çok geniş ve büyük iç meselelerin yanı sıra dış düşmanlarıyla da uğraşmak zorunda kalmıştır. 1826 sonrası hem iç hem de dış politika alanında bir dönüm noktası olup Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, donanmanın batırılması ve Mansure ordusunun kurulması hep bu dö-

78 Ali İhsan. Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara, 2001, s. 114-115; Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 29-30 ve Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 114-118.

79 Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 703-720.

nemin önemli hadislerindendir. Böyle bir ortamda ordu ve donanmadan yoksun bir devletin kendisini savaş ortamına atması diplomatik bir taktik olarak anlaşılmalıdır ve II. Mahmud ve devlet erkânının bu hususta haklı oldukları görülecektir. Bundan beklenilen sonuç Avrupalıların siyasî ve diplomatik alanda baskılarını azaltmak ve gerektiğinde kaybedileceğini bilse dahi vatanının bir karış parçasının savaşsız ve kan dökülmeden verilmeyeceği mesajını vermekti. Bu politika gelecekte Türk devlet adamları için bir örnek teşkil etmesi bakımından da önemliydi.

Osmanlıların Balkanlardaki ordusu Hüseyin Ağa'nın komutasında olup çoğunlukla tatarlar ve tımarlılardan oluşmaktaydı. Müşkül durumda olan II. Mahmud kendisine bağlı bulunan Cezayir'den gemi almak istediyse de Fransızlar işgal kampanyalarının ilk emaresi olarak Cezayir'i abluka altına almışlardı. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ise parasal bakımdan yardım yapabileceğini ve bilahare de kendisine Anadolu'da bir valilik verildiği takdirde asker yardımına hazır oluğunu bildirdi. Buna rağmen Osmanlılar sınır boylarında askerî yığınak ve ikmal merkezleri oluşturdu. Ancak gönderilen malzemelerin çoğu yolların kötülüğü ve mahallî görevlilerin fırsatçılıkları yüzünden gecikmekteydi. Osmanlıların bu durumuna karşın Rusların saldırıya hazır 100.000 civarında askeri vardı. Ruslar, voyvodalıklar ve Kafkaslar olmak üzere iki cepheden saldırıya geçtiler. Voyvodalıklar bölgesinde üç koldan saldırdılar ve önce 16 Haziran 1828'de İbrail'i alıp Dobruca'ya girdiler. İkinci kol Silistre'ye saldırdı. Üçüncü kol da Rusçuk'tan Vidin'e kadar Tuna boyundaki Osmanlı garnizonlarını uğraştırarak savunma hareketi yapıyordu. Genelde Osmanlılar Bulgaristan'ın kuzey bölgelerinde başarılı olup Rus saldırılarını Hüsrev Paşa'nın Silistre ile Şumnu'yu savunmasının ana üsleri olarak geliştirmişti ve düşmanın şiddetli saldırılarına dayanabilmekteydi. Kafkas cephesinde de Rusların aynı ilerlemeyi sürdürdükleri görülmekteydi. Karadeniz kıyısından ilerleyerek Anapa ve Ahıska'yı almışlardı. Daha da güneye sarkmalarıyla bölgedeki Ermenilerin yardımından yararlanarak Temmuz 1828'de Doğu Anadolu'nun Kafkaslara açılan kapısı olan Kars'ı işgal ettiler. Rusların hem batıda hem de doğu cephelerinde güneylere inmesi beraberinde Osmanlılar için yeni sorunlar getirecekti. Zira Bulgar ve Ermeni tebaanın Rusya ile ilk fiziki temasları bu savaş esnasında olmuştu. Bu gelişme, bu iki tebaanın gelecekte çok önemli sorunlar çıkartmasının başlangıcını teşkil etti.[80] Öte yandan da, müttefikler Ekim 1828'de Mehmed Ali Paşa'nın Mora'dan askerlerini çekmesini istediler ve İngiltere, Mehmed Ali Paşa ile 6 Ağustos 1828'de anlaşarak Mora'dan çekilip, istedikleri gibi kilit mevkileri John Kapodistrias'ın liderliğindeki yeni Yunan

80 Bu svaş sırasında Rusların Balkanlar ve Doğuda izledikleri politikaların halk üzerindeki etkileri için bkz: Ufuk Gülsoy, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ*, İstanbul, 1993; Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, c. XIII/17, 1988, s. 365-434 ve Mücteba İlgürel, "Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve 1828-1829 İlk Rus İstilâsı", *Tarih Dergisi*, c. 35, 1994, s. 167-176 ve İbrahim Aykun, "Paskeviç ve Şark Seraskerliği ile İlişkileri", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 721-729.

hükümetine terk etti. Bundan sonra Fransa da Ekim 1828 de hemen hemen hiç mukavemet görmeden Mora'yı işgal etti ve buradaki Osmanlı hâkimiyetine kesin olarak son verdi. Bunun üzerine Yunan isyanı yeniden canlandı ve isyan Ege Adalarına da sıçradı. Böylece II. Mahmud bir yandan Ruslarla Balkanlarda ve Kafkasya'da savaşırken bir yandan da Fransızların doğrudan desteklediği ve yardım ettiği Yunan isyanı ile mücadele etmek zorunda kaldı.[81]

Rusya'nın Osmanlılar aleyhinde genişlemesinden ve fazlaca ilerlemesinden dolayı kendi çıkarları yönünden endişe eden İngiltere ve Fransa bu meseleyi diplomasi yoluyla kendi aralarında çözmek için harekete geçtiler. Bundan dolayı müttefik ülkelerin Londra'daki elçilerinden meydana gelen bir konferansta toplanıp 22 Mart 1829'da aralarında bir protokol imzaladılar. Londra'da imzalanan bu üçlü protokole göre, Mora ve çevresi ile Kiklat adalarından meydana gelecek küçük fakat özerk bir Yunan devleti kurulacaktı. Devletin başında padişahın seçtiği bir prens bulunacak, prenslik babadan oğulla geçecek ve her yıl Osmanlılara belli bir miktarda vergi verecekti. İngilizlerin bu yeni devlette Rusların üstün duruma geleceklerinden korkması yüzünden verilen toprak ve bağımsızlık pek sınırlı kalmıştır. Ancak Babıâli kendisine dikte ettirilmek istenen Londra Protokolünü reddetti. Ancak bu sıralarda Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlıların aleyhine hızla gelişmekteydi. Hüsrev Paşa'nın Kuzey Bulgaristan'daki 1828'deki başarılı savunması ve direnişi geride kalmıştı. Zira yeni askerlerin çoğu genç ve acemiydiler, müttefiklerin sürekli ablukasından doğan kıtlık, kolera ve veba salgını yüzünden yüksek bir ölüm oranı da vardı. Böyle bir ortamda Ruslar Temmuz 1829'da Bulgaristan'daki savunmayı yarıp Balkan dağları geçitlerinden geçerek 19-22 Ağustos 1829'da üç gün süren kuşatmadan sonra Edirne'yi işgal ettiler. Doğu'da ise 8 Temmuz 1829'da Erzurum'u alıp Trabzon'a doğru ilerlemeye başlanmıştı. Bu sıralarda Rus orduları da asıl merkezlerinden çok uzaklaşmış olduklarından tehlikeli duruma düştüklerini anladılar. Zaten bu sırada Rusya'da bazı karışıklıklar da çıkmıştı. Edirne'nin düşmesi üzerine Osmanlı Devleti daha önce reddettiği Akkerman sözleşmesinin hükümlerini yerine getireceğini ve Londra protokolünü de kabul etmeye hazır olduğunu bildirerek Rusya'dan barış istedi.[82]

I. Nikola'nın Osmanlı Devleti'nin tümünü işgal edebilmesi için önünde hemen hemen hiçbir ciddi güç yoktu. Lakin kendi ordularının içinde bulunduğu tehlikeli durumdan ve başta İngiltere ve Avusturya gibi Avrupalı dost ve düşman devletlerin bu girişime kendi çıkarları açısından karşı geleceklerinden bunu yapamadı. Diğer yandan, I. Nikola Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yanaydı, ancak gelecekte Rus etkisinin yayılmasını engelleyemeyecek ya da bir Rus saldırısına karşı koyamayacak ölçüde zayıf

81 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 31 ve Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 119-120.

82 Uçarol, *Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839*, s. 376-378 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 31

olmalıydı. Bunun üzerine Osmanlı ve Rus temsilcileri Edirne'de barış müzakerelerine başladılar. Kısa süren görüşmeler sonucunda 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalandı. Buna göre Ruslar, Eflak-Boğdan, Dobruca ve Bulgaristan dâhil olmak üzere çekilecek Prut nehri iki devlet arasında eskisi gibi sınır olacaktı. Ancak Ruslar Tuna nehrinin ağzındaki adaları alıp Tuna boyunca ticaret yapma hakkına sahip olacaktı. Osmanlılar ne Tuna ne de Prut boyunca kale yapmayacaklarını kabul etmişti bu ise Rusların yeni bir savaş durumunda Osmanlı topraklarına girmelerini kolaylaştıracak bir madde idi. Diğer yandan Rusların doğudaki kazançları daha fazla idi. Babıâli, Rusların Kafkaslar, Gürcistan ve İran'dan alınmış olan Nahcivan ve Erivan'ı ellerinde tutmalarını kabul ediyordu. Buna karşılık Ruslar da Erzurum, Kars ve Doğubayezid'i geri vereceklerdi. Sırbistan, Yunanistan ve Eflak-Boğdan voyvodalıklarına daha önce verilmiş olan haklar yenileniyor ve genişletiliyordu. Rus ticaret gemileri Boğazlardan serbest olarak geçebilecekler ve Ruslar Osmanlı topraklarında ticaret yapabileceklerdi. Osmanlı Devleti on yıl içinde Rusya'ya 10 milyon düka altın savaş tazminatı ödeyecekti. Bu tazminat miktarı o zamanlardaki yıllık bütçenin yarısı demekti ki, bu bir devlet için çok ağır bir yüktü. Daha sonraları bu miktar Yunanistan'a toprak ödünleri verilerek indirilmişse de yine de bütçeye çok ağır gelmişti.[83]

Edirne Antlaşması ile artık Osmanlı Devleti dağılma ve parçalanma sürecine girmeye başlamış oldu. Belki de Osmanlı tarihinin en ağır antlaşması niteliğinde olan bu hadiseyi artık bir dönüm noktası olarak addedebiliriz. Antlaşma, Balkanlarda Sırp meselesi yanında artık Yunan, Bulgar, Karadağ, Eflak-Boğdan ve Ege meselesi ve adaların hâkimiyeti mücadelesi gibi yeni çıban başlarını meydana getirecekti. Doğu da ise Ermeni meselesinin başlangıç noktası olmuştur. Balkanlarda ve Doğudaki problemlerde daima Rusya başı çekecek ve her an bir müdahale için zeminin uygun olması fırsatını kollayacaktı. Bu karışık ve içinden çıkılmaz olan vaziyette Fransızlar bir bahane ile üç yıldan beri abluka ettikleri Cezayir'in 5 Temmuz 1830'da işgali ise devletin akıbetinin hayırlı olmayacağına delaletti.[84] Ancak, Osmanlılar Cezayir'in işgalini 1847 yılına kadar tanımadılar.[85] Yine bu dönemde 7 Mayıs 1830'da Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ve ticarî ilişkileri başlatan bir antlaşma imzalandı.[86] Bütün bu gelişmeler devletin çöküşünü biraz daha hızlandırmış aynı za-

---

83 Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 120-121 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 31-32.

84 Bitis, *a.g.m.*, s. 712-718.

85 Fransızların Cezayir'i işgali hakkında geniş malumat için bkz: Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransı - lar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847*, İstanbul, 1957 ve "Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)", *Tarih Dergisi,* c. III/5-6, 1951-1952, s. 53-62. Ayrıca bkz: Karal, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 122-124.

86 Gencer, *a.g.m.*, s. 124-131; Oral Sander-K. Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaret - nin ilk Yüzyılı (1829-1929)*, İstanbul, 1977 ve Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara, 1991, s. 1-6.

manda başta Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinin daha ağır baskısı ve tehdidi altına girmişti. Görüldüğü üzere Rusya ile savaşın sona ermesi ve Yunan meselesinin çözümlenmesi devletin askerî, siyasî ilişkilerinin ve toprak kayıplarının sonu olmamıştı. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün hızlanmasında sadece dış baskı ya da tehdit ile sınırlı değildi, hastalık devletin kalbine yerleşmiş bir kanser gibiydi. Bu hastalığın yok edilmesinde bir kaç yüzyıl geri kalınmıştı. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kaldırmasıyla bu hastalık yok edilmişti. Ancak devletin tekrar diriltilmesi, ihtiyacı olan bir seri müessesenin yıkımı ve yenilerinin inşası ile gerçekleşebilecekti. Yeniden yapılanma faaliyetleri sürerken, yine Avrupalı güçler 8 Nisan 1830'da Yunanistan'ın tam bağımsızlığı için Osmanlıları zorlamaya başladılar ve 24 Nisan'da Babıâli Yunanistan'ı tanıdı. 1832'de Yunanistan'ın sınırları Arto-volo hattına kadar çıkartılıp birçok Ege adası da Yunanistan'a verildi. Öte yandan Balkanların diğer bir köşesindeki Sırbistan'ın 29 Ağustos 1830'da özerk devlet statüsündeki ayrıcalıkları genişletilmek zorunda kalınmıştı. Miloş Obrenoviç'in hükümdarlığının babadan oğula geçmesi kabul edilip Vidin ve Bosna taraflarından bir kısım topraklar verilmişti.[87] Edirne Antlaşması Osmanlı tarihindeki en felaketli antlaşma olup Karlofça ve Küçük Kaynarca'yı pek çok noktadan aratır nitelikteydi. Artık parçalanma, çözülme ve yeniden yapılanmanın aynı oranda iç içe devam etmekte olduğu görülmektedir.

E. İçten Parçalanma Sürecinin İlk Örneği: Mısır Meselesi ve Uluslar arası Müdahaleler Dönemi

II. Mahmud Avrupa'daki güçlerin Osmanlılara yönelik saldırı ve dış müdahaleleri ile yeniden yapılanmanın gerektirdiği ıslahatları sürdürmeğe uğraştığı bir sırada yeni ve meseleleri daha da ağırlaştıran Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın müstakil bir devlet kurma yolundaki faaliyetine karşı bir savaşa girmişti.[88] Mehmed Ali Paşa Yunan isyanından hayli saygınlık kazanarak çıkmıştı. Yunanistan'ın bağımsızlığı karşısında kendisine bırakılacak olan yerlerin elden çıkmasıyla eline bir şey geçmemesi üzerine Paşa'ya Girit teklif edildiyse de O Suriye'yi istedi. Zira Mehmed Ali Paşa, Yunan isyanlarının çıkışından beri ayaklanma ve çatışmalar hâlâ sürdüğü için alacağı gelir ve vergilerden daha pahalıya patlayacak ve dış müdahalelere açık olan bu valiliği geri çevirmişti. Mehmet Ali Paşa, II. Mahmud'un Suriye'yi kendisine vermeyeceğini anladığından kendi hakkını almak için bazı önemsiz mazeretler belirterek Ekim 1831'den itibaren oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleri karadan ve denizden Filistin ve Suriye'nin

87 Uçarol, *Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839*, s. 380-382.

88 Mehmed Ali Paşa ve Mısır Meselesi için bkz: Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841*, Ankara, 1945 ve M. Hanefi Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841)*, İstanbul, 1999.

işgaline başladı.[89] On ay gibi kısa sürede Mısır ordusu bütün Suriye'ye hakim olup karşılaştığı Osmanlı ordusunu yenmişti. Modern Mısır ordularının bozuk ve düzensiz Osmanlı orduları karşısında aldığı zaferler neticesinde Mehmed Ali Paşa oğlunun fazla ilerlemesini istemedi. Daha fazla kan dökülmeden yabancı büyük güçlerin aracılığıyla ya da doğrudan doğruya Padişahla uzlaşmaya girip Suriye'nin tümünü almak istemekteydi. II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetlerinin başarıları ve ilerlemesi üzerine telaşa düşerek bir taraftan Rus yardımını reddederken diğer taraftan da İngiltere'den yardım istemekteydi. İngilizler yardım isteğini geri çevirmekle birlikte Mehmed Ali Paşa'nın ilerlemesinden de endişe etmekteydiler. İngiliz elçisi Stratford Canning'in bir İngiliz-Osmanlı ittifakı yapmak için gayret sarf etmesine ve İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston'un Osmanlıların Rusların tekliflerine sıcak bakmaması için çareler aramasına karşın İngiltere içte seçimlerle, dışta Belçika ve Portekiz meseleleriyle meşguldü. Avusturya müttefiki Rusya'yı desteklemek zorundaydı, Rusya da Osmanlı Devleti'nde nüfûzunu artırmasına yarayacak olayların gelişmesini beklemekteydi. Bu sırada diplomatik çabalar boşa çıkınca, İbrahim Paşa Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlayıp 21 Aralık'ta Konya'da İbrahim Paşa Osmanlı ordusunu hezimete uğrattı. İbrahim Paşa'nın bir tek darbede Anadolu'nun tam işgali için yolu açıldığı gibi, Osmanlının başkenti İstanbul da tehlikeye girmiş oluyordu. Bu arada Mehmed Ali Paşa da hâlâ Osmanlılara sadık olduğunu ileri sürüyor ve yalnızca Suriye'de hakkı olanı elde etmeye çalıştığını söylüyordu.[90]

Osmanlıların Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetleri karşısındaki hezimeti bir Avrupa meselesi haline gelmeye başladı. Zira her bir büyük Avrupa devletinin bölgede çıkarları vardı. Fransa, 1805'den beri Mehmed Ali Paşa'nın büyümesinde, gelişmesinde ve modern bir devlet oluşunda en büyük pay sahibi bulunduğundan ve ayrıca Mısır ile siyasî, askerî ve ticarî bağları çok güçlü bir durumda olduğundan son gelişmelerden memnuniyet duymaktaydı. Mehmed Ali Paşa'nın Mısır ve Suriye ile diğer yerleri eline geçirmesi bölgede dengeleri Fransa'nın lehine değiştirmekteydi. İngiltere ise Fransız güdümlü modern ve gelişmiş bir Mısır'dan rahatsızlık duymaktaydı. Zira Mısır, Kızıldeniz vasıtasıyla Hint Okyanusu ve Hindistan güzergâhındaydı. Ayrıca Mısır'ın Suriye, Anadolu ve arkasından da Irak'a inmesi Basra yönünden hem kara hem de deniz yolunu tehlikeye düşürebilirdi. Bundan dolayı İngiltere Mehmed Ali ile II. Mahmud arasındaki mücadelede Osmanlıları tutmuştur. Ancak İngiltere'deki seçim dolayısıyla hükümet bu konuya alaka gösteremedi. Ayrıca İngiliz siyasetinin genel yapısındaki, olayların çözümünün kendisine muhtaç hale gelmesini beklemekten dolayı, hemen işe karışmamıştı. Bunun üzerine II. Mahmud, diğer devletlerden ümidini kestiğinden, I Nikola'nın daha

89 Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 61-73.

90 Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 72-82 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 33 ve Uçarol, *Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839*,s. 402-404.

önce yaptığı yardım teklifini kabul etti ve onunla bu konuda görüşmelere başladı. Rus birliklerinin gelişini düzenlemek için 25 Aralık'ta bir Rus askerî heyeti İstanbul'a geldi. Kahire'deki Fransız ve İngiliz temsilcileri bu gelişme üzerine Mehmed Ali Paşa'ya Suriye Valiliğini garanti edecek bir anlaşma yapması için aracı oldular. Ancak İbrahim Paşa bu sırada yine 20 Ocak 1833'de ileri harekete geçerek 2 Şubat'da Kütahya'yı işgal edip Padişahtan Bursa'da kışlamak için de izin istemişti.[91]

Bu gelişmeler gerçekten de II. Mahmud'u korkutmuştu ve buna tepki olarak bir Rus donanmasının Karadeniz'den ve bir Rus ordusunun da Eflak-Boğdan üzerinden gelmesini kabul etmişti. Amiral Lazerev komutasında bir Rus savaş filosu 20 Şubat 1833'de Boğaziçi'ne geldi ve Rus askerleri Hünkâr İskelesi'nde çadırlarını kurdular. Fransızlar ve İngilizler bu durum karşısında iyice telaşlandıkları gibi Osmanlılarda ise kısmen bir tedirginlik vardı. Rusya donanmasının İstanbul'a gelişi, Mısır meselesini daha geniş bir devletlerarası siyasî konu haline getirdi. Nitekim Rusların İstanbul'a gelişi ve bununla aktif bir siyaset güdeceğini göstermesi, meydanı tek başına ona bırakmak istemeyen İngiltere ve Fransa'yı da harekete geçirerek bunların Mısır meselesinin çözümlenmesi için daha etkili olarak çalışmalarına yol açtı. Bu ülkelerin elçileri 21 Şubat 1833'de II. Mahmud'u Rusları geri göndermeye ve bir anlaşma temeli olmak üzere Adana dışında Suriye'yi Mehmed Ali Paşa'ya vermeye razı ettiler. Aynı zamanda Mehmed Ali Paşa'yı da işbirliğine yanaşmazsa kıyılarını ablukaya almak ve Fransız askerî desteğini çekmekle tehdit ettiler. Bu sıralarda ise İbrahim Paşa, Anadolu'da kendine göre bir idare kurmuş ve Anadolu'dan sağladığı askerlerle ordusunu 200.000 kişiye kadar çıkarmıştı. Bu durumda Mehmed Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'nın cesareti giderek arttı ve emelleri de aynı ölçüde büyüdü. Hatta II. Mahmud'u tahtan indirip yerine çocuk yaşta olan Abdülmecid'i geçirmeyi bile düşünmeye başladılar. Bunu gerçekleştirmek için İbrahim Paşa, elinde esir olarak bulunan Sadrazam Reşid Mehmed Paşa ile görüşmeler dahi yapmıştı. Öyle ki, büyük güçlerin baskısına karşın İbrahim Paşa'nın ilerlemesi Mehmed Ali Paşa'yı daha çok şey istemeye sevk etmişti. Hatta 9 Mart 1833'de Padişah isteklerini yerine getirmezse İstanbul'a yürüyeceği tehdidini bile savurdu.[92]

Bu gelişmeler İstanbul'daki durumu daha da gerginleştirdi. Dahası Rusların İstanbul'u savunmak için gerekli askeri zamanında getiremeyeceklerini söylemeleri üzerine II. Mahmud, İbrahim Paşa'nın askerlerinin geri çekilmesi halinde Mısır'ın bütün isteklerini kabul edeceğini belirtti. Aynı zamanda Rusların askerlerini Büyükdere'ye çıkarmalarını istedi. Böylece İbrahim Paşa sürpriz bir saldırı yaparsa İstanbul'u savunabileceklerdi. Rusların 5 Nisan'da İstanbul'a ayak basmaları özellikle ulema ve halk arasında başkentte büyük karışıklıklara sebep oldu. Ancak Rusların varlığı ve İngiltere ile

91 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 33.

92 Uçarol, *Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839*, 404-407 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 33-34.

Fransa'dan gelen baskılar İbrahim Paşa'yı daha geniş emeller beslemenin yararsızlığına inandırmıştı. Giderek artan dış baskılar karşısında artık hem II. Mahmud hem de Mısır Valisi bir anlaşma yapmak üzere müzakerelere başlanılmasını kabul ettiler. Bunun üzerine Kütahya'da başlayacak olan görüşmelere Osmanlıları genç amedi Mustafa Reşid Efendi temsil etmek üzere 30 Mart 1833'de İstanbul'dan yanında Fransız maslahatgüzarı Varennes ile hareket etti ve 5 Nisan'da Kütahya'ya ulaştılar. Uzun ve tartışmalı geçen görüşmelerden sonra nihayet 14 Mayıs 1833'de Kütahya'da bir uzlaşmaya varılarak Mısır, Suriye, Girit, Cidde ve Adana Mehmed Ali Paşa idaresine terk edildi. Buna karşılık Mehmed Ali Paşa da eskiden olduğu gibi devlete vergilerini ödemeyi ve ordularını Anadolu'dan çekmeyi garanti ediyordu. Böylece 1516-1517 Mısır seferiyle ele geçirilen Yavuz Sultan Selim fetihlerinden vazgeçilmiş ve aynı zamanda Arap dünyasının büyük bir bölümünün denetimi de kaybedilmiş oldu. Bu yüzden sonuç gerek II. Mahmud gerekse Mehmed Ali Paşa'yı memnun etmemişti. Aslında her iki taraf, Kütahya'da yapılan bu uzlaşmayı, ilerdeki kesin hesaplaşmaya yol açacak olan geçici bir mütareke olarak görmekteydiler. Bunlardan dolayı uzlaşmaya rağmen Padişah ve Valisi arasındaki güvensizlik sona ermediğinden Osmanlılar Ruslarla bir antlaşma yapmak zorunda kalmışlardı.[93]

I. Nikola Osmanlılar ile Mısır arasında varılan uzlaşmadan memnun kalmamıştı. Rus üstünlüğünü daimîleştirmek ve İstanbul'daki geleneksel Fransız ve İngiliz nüfûzunu azaltmak istiyordu. Diğer taraftan da II. Mahmud, Kütahya görüşmeleri sırasında bir ara görüşmelerin kilitlenmesine sebep olan Adana konusunda, buranın Mısır'a bırakılmasını kabul edince, İngiltere ve Fransa'nın Mehmed Ali Paşa üzerinde yaptıkları baskıdan birdenbire vazgeçtiklerini görmüştü. Bununla da, bu batı Avrupa gücünün gerçek niyetlerinin, Osmanlı hükümeti ile valisi arasındaki sınır konusunun sonuçlandırılması değil, Rusların İstanbul'dan mümkün olduğu kadar çabuk uzaklaştırılması olduğunu anlamıştı. Yine bu devletlerin arabuluculuğu sırasında daha çok Mısır Valisinin çıkarlarını korumuşlardı. İşte böyle bir ortamda, I. Nikola, Osmanlıların daha önce bir Mısır saldırısı ihtimaline karşılık istediği savunma ittifakı için yetenekli diplomatı Kont Orlov'u İstanbul'a gönderdi ve bunun üzerine İstanbul'da görüşmeler başladı. Görüşmelere Ahmed Fevzi Paşa, Hüsrev Paşa ve Reisülküttab Mehmed Akif Efendi ile Rusya tarafından Orlov ve Butenef katıldılar. Neticede 8 Temmuz 1833'de Hünkar İskelesi'ndeki Rus kampında imzalanan Osmanlı-Rus antlaşması Rusların emellerinin büyük bir bölümünü kapsıyordu.[94]

---

93 Mustafa Reşid'in Kütahya müzakerelerindeki rolü hakkında bkz: Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1991, s. 53-62 ve Kütahya Uzlaşması (Kütahya Settlement) detaylı analizi için bkz: Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 83- 105.

94 I. V. Karpaev, "Rusya ve Türkiye: Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine (1833 Yılında Boğaziçi'nde Rus Keşif Gücü)", *Osmanlı*, c. 2, Ankara, 1999, s. 63-70; Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 105; Uçarol, *Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839*, s. 409-410 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 34.

Hünkâr İskelesi Antlaşması sekiz yıl süreli olup altı açık ve bir gizli maddeden oluşmaktaydı. Buna göre Edirne ve daha sonraki antlaşmalar onaylanmıştı. Antlaşma savunma ittifakı olup iki devletten biri saldırıya uğrarsa, diğeri ona her türlü yardımı yapacaktı. Böylece Mısır Valisinin yeniden harekete geçmesi halinde Rus kuvvetlerinin Osmanlılara yardıma gelmelerini temin etmekteydi. Bu yardımın kapsamı ve maliyeti daha sonraki görüşmelerde belirlenecekti. Ruslarla yapılan antlaşmanın gizli maddesine göre Rusların Osmanlı yardımına muhtaç olmadığı belirtiliyordu. Ancak Osmanlılar savaş sırasında Çanakkale Boğazını düşman gemilerine kapatacaktı. Özellikle bu madde ile Rusya'nın Boğazları düşmanlarına kapatıp kendisine açık tutmayı başarması ve Osmanlı Devleti üzerinde bir nevi hâkimiyet kurarak devletin hamisi durumuna gelmesi, Avrupa'yı büyük bir huzursuzluğa sevk etti. İngiltere ve Fransa, Boğazlar statüsünde herhangi bir değişikliği kabul etmeyeceklerini belirttiler. Ancak İngiliz, Fransız ve Prusya hükümetleri antlaşmaya Çarın gözüyle ve onun emelleri ışığı altında baktıklarında bunun Rusya'yı İstanbul'da özel bir konuma getirdiği ve ileriki yıllarda çıkacak bunalımlarda ona müdahale hakkı verdiğine kanaat getirmişlerdi. Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın meydana getirdiği bunalım, Metternich'in araya girmesi ve Rusya'nın bu antlaşma ile elde ettiği avantajları, Avusturya ile paylaşmaya razı olmasıyla kontrol altına alınarak donduruldu. Avusturya ve Rusya arasında 18 Eylül 1833'de yapılan Münchengraetz Antlaşması'yla iki devlet ayrıca, Osmanlı Devleti'nin muhafazası ve korunmasını öngörmüşler ve Osmanlı hanedanının değişmesi halinde, Mehmed Ali Paşa'nın hâkimiyetini Balkanlar'daki eski Osmanlı topraklarına intikal ettirmesini kesin olarak önlemek hususunda mutabık kalmışlardı. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen, batı Avrupa devletlerinin korkularının boşuna olduğunun Osmanlı Devleti'nin Avrupalı dostlarının öğüt ve yardımlarını istemesi ve kabul etmesi ile bilahare ispatlanması bile Fransa ve İngiltere'yi içine düştükleri Rus korkusundan hâlâ kurtaramamıştı. Bu iki devlet her ne pahasına olursa olsun Rusların eline geçmesini önlemek için Osmanlı Devleti'ni idame ettirmeye kararlıydılar. Bundan dolayı Mehmed Ali Paşa ya da başkasının, Rusya'nın yararına olacak bir güç boşluğu yaratmasına karşı çıkıyorlardı.[95]

Kütahya uzlaşması bir antlaşmadan çok bir mütareke niteliğindeydi. Bu yüzden taraflar bu uzlaşmanın kendileri açısından memnuniyetsizlik yaratacak unsurlar taşıdığını bilmekteydiler. Mehmed Ali Paşa daha çok yerlere ve imkânlara sahip olmak isterken, II. Mahmud da yapılan uzlaşmayı Padişahlık onuruna yediremediği gibi vermiş olduğu yerleri ve tavizleri geri almak, Valisine iyi bir ders vererek aynı zamanda devletin onurunu kurtarmak ve otoritesini kurmak istemekteydi. Bu yüzden, her iki taraf da, bu emellerini gerçekleştirmek üzere hazırlanmakta ve yeni bir harekete geçmek için fırsat gözetmekteydi. İşte iki tarafın da uzlaşmaz tutumu kısa zamanda yeni anlaşmazlıkları

95 Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 105-107 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 34-35.

ortaya çıkardı. II. Mahmud askerî ıslahatlarında ilerlemeler sağlayıp Avrupalı güçlerle de barış yaptıktan sonra, her geçen gün yeni problemler çıkarmaya başlayan Mehmed Ali Paşa'yı sindirip Suriye'nin bir kısmını geri alabileceğine kanaat getirmişti. İngiliz hükümeti, Fransa'ya bağlılığı yüzünden Mehmed Ali Paşa'ya karşı bir tutumdaysa da, yapılan ıslahatların orduda gerçek bir yenileşmeyi başlatmadıkça Mısır'a karşı bir saldırının felaket olacağını ileri sürerek Babıâli'yi uyarmaktaydı. Ruslar da çatışma sonunda ister Osmanlılar ister Mısırlılar galip gelsin devletteki durumlarını koruyamayacaklarına inandıklarından yeni bir savaşa karşı çıkmaktaydılar. 22 Mayıs 1834'de Osmanlı ordusu Suriye'ye girmeye hazırlanırken İngiliz ve Rusların baskısı sonucunda barış korunmuştu. Daha sonra da karşılıklı olarak sınırlarda bazı tedbirler aldıysalar da büyük devletlerin müdahalesi sebebiyle savaş birkaç sene ileriye doğru atılmış oldu.[96]

İlerleyen zaman içerisinde Mısır meselesi görüldüğü üzere Avrupa devletlerinin Ortadoğu'daki çıkarlarıyla ilintili bir hal almıştır. Özellikle de Batının ilgisi Rusya'nın bölgede üstünlük kurması veya Boğazlar bölgesini tümüyle ele geçirme endişesinden kaynaklanmaktaydı. Öte yandan modern ve güçlü bir devlet yapısını oluşturan Mehmed Ali Paşa'nın bölgeye hakim olması da endişe ve korku yaratmıştı. İşte böyle bir ortamda, 25 Mayıs 1838'de yaşlandıkça hanedanının devamlılığını garanti altına almak isteyen Mehmed Ali Paşa bağımsız hükümdarlığını ilân etmek isteyince işler yine karıştı. Bu gelişme üzerine II. Mahmud seferberlik ilân etti, bu kez statükonun değişmesine Fransızlar müdahale etmiş Mehmed Ali Paşa geri adım atmak zorunda kalmıştı. Bu hadiseler gelecekteki bir çatışmada Osmanlı Devleti'nin daha güçlü hareket edebilmesi için kuvvetli bir müttefike ihtiyacı olduğunu ortaya koydu. İşte İngiltere, Osmanlıların içinde bulunduğu bu zor durumdan ve Babıâli'nin kendilerine yaklaşmak isteğinden yararlanarak iki devlet arasında yeni bir ticaret antlaşmasının yapılmasını istedi. Gerçi bu konuda görüşmeler daha önceleri başlamıştı. Taraflar arasında antlaşmaya varılacak son görüşmeler Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısında gizli olarak yapıldı. Hazırlanan Balta Limanı Antlaşması (Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması) 16 Ağustos 1838'de Mustafa Reşid Paşa ve İngiliz elçisi Ponsonby tarafından imzalandı. Bu antlaşma genelde İngilizlere verilen Kapitülasyonları yeniden onaylayıp genişletmişti. Bununla Osmanlı, İngiliz tüccarlarının getirdiği her çeşit maldan sınırları içerisinde yüzde üç gümrük vergisi almayı kabul etti. Bunlara karşılık da İngiltere'nin diplomatik yardımını sağladı. Böylece bu antlaşma, İngilizlerin Ortadoğu'ya ticarî ilgilerinin artması ve II. Mahmud'un İngiliz politikasına güvensizliğini ortadan kaldırdı. Bu sebepten yakınlaşan ilişki devlete ilerde en buhranlı anlarında ihtiyacı olan desteği sağlayacaktı. Ancak Fransa, bu antlaşmadan pek de hoşnut olmadı ve Mısır'ı destekler politika izlemeye, hatta Mehmed Ali Paşa'yı kışkırtmaya başladı. Fakat kısa bir süre

96 Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 109-118 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 48-49.

sonra Fransa bu siyasetini değiştirdi ve İngiltere'nin Osmanlılarla yapmış olduğu ticaret antlaşmasını ilk kabul eden ülke oldu. Zira Fransa bu antlaşmayı, daha önceki kapitülasyonlarda olduğu gibi, kendisine verilecek haklar için bir emsal gördü. Nitekim, kısa bir süre sonra 25 Kasım 1838'de İngiliz antlaşması şartlarına göre Fransa ile Osmanlılar arasında on maddelik bir ticaret antlaşması daha imzalandı ve Fransa'da İngiltere gibi aynı hakları elde etmiş oldu. Böylece, Babıâli, Mehmed Ali Paşa'ya yakın siyaset takip eden tek büyük devletin de diplomatik desteğini sağlamış bulunuyordu.[97]

Babıâli'nin başarılı bir biçimde yaptığı diplomatik ve askerî hazırlıkları ve hareketleri karşısında Mehmed Ali Paşa endişeye kapıldı. Zira durumun onun aleyhine çalışmaya başladığını görerek bağımsızlığını ilân etti. Bunun üzerine de Babıâli, ittifak bağı bulunan Rusya'nın düşüncesini öğrendikten sonra, Valisine karşı askerî harekete girişmeye karar verdi. Yabancı güçlerin gerek Osmanlıları ve gerekse Mısırlıları teskin etmeye çalışmalarına rağmen her iki tarafta savaşa hazırlanıp hesaplamaya karar vermişlerdi. Osmanlı ordusu hazırlanıp Mısır üzerine sefere gönderildi ancak 24 Haziran 1839'da İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Nizip'te Osmanlı ordusunu tekrar yendi. Bu savaşta Osmanlı ordusu büyük asker zayiatı verdiği gibi ordunun ağırlıkları ve topları savaş meydanında kaldı. Ordunun geri kalan kuvvetleri perişan bir halde Maraş ve Kumkale üzerinden Malatya'ya çekildi. Aynı zamanda Osmanlı donanması da bizzat kaptanıderya Ahmet Fevzi paşa tarafından İskenderiye'ye götürülerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim edilmişti. Bununla beraber son zamanlarda sağlığı giderek bozulan II. Mahmud 29 Haziran (30 Haziran veya 1 Temmuz) 1839'da vefat etmiş yerine 16 yaşındaki oğlu I. Abdülmecid Padişah olmuştur.[98]

Görüldüğü üzere I. Abdülmecid tahta çıkar çıkmaz ordusunun hayati bir yenilgi almasına karşılık donanmasından da mahrum bir dizi felaketlerle karşı karşıya kalmıştı. Osmanlı ordusunun yenilgisi Mısır ordularının İstanbul'a kadar gelmelerinin önünde hiçbir set kalmamıştı. Bu durumda Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın gereklerini yerine getirmesini icap ettirmekteydi. Böyle bir gelişmeye meydan vermemek istemeyen İngiltere ise Mehmet Ali Paşa'yı baskı altında tutmaktaydı. Diğer taraftan, krizin ilk daha ilk haftasında Avrupalı büyük güçler aralarında meselenin çözümü hususunda bir uzlaşmaya varıldığı Metternich'in teklifine uygun olarak Viyana'nın görüşmelerin merkezi olması İngiltere ve Fransa tarafından kabul edildi. 27 Temmuz 1839 tarihinde Avrupalı beş büyük güç olan İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa'nın temsilcileri hazırladıkları ortak bir notayla Babıâli'nin büyük devletlerin bu konuda yapacakları girişimlerinin sonucunu beklemesini ve Mehmet Ali ile ikili bir antlaşmaya yanaş-

97 S. Akşin, "Siyasal tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi*, c. 3, Ankara, 1997, s. 77-188, özl. bkz. 121-122; Kaynar, *a.g.e.*, s. 120-129 ve Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 120-129 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 49 ve Uçarol, *Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839*, s. 412-415.

98 Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 131-140 ve Shaw, *History of the Ottoman Empire,* s. 49.

mamasını istediler. Zor şartlar altında olan Babıâli böyle bir teklifi hemen kabul etti. Böylece Mısır Meselesi, Osmanlıların bir iç meselesi olmaktan çıkarılmakta ve bütün Avrupa'daki düvel-i muazzama devletlerinin ilgilendiği bir mesele haline getirilmekteydi ve çözümü Babıâli tarafından onlara havale edilen uluslararası bir mesele haline getirilmişti. Beş Avrupa ülkesinin müdahalesi neticesindeki gelişmeler Osmanlıların lehine değişecek ve Mısır meselesi 1840 Londra Mutabakatı ile halledilecekti. Ayrıca, II. Mahmud'un vefat etmesi birçok soruyu da beraberinde getirmişti. Bunlardan en önemlisi başlatılan yenilik ve ıslahatların mukadderatı meselesiydi. Ancak 3 Kasım 1839'da I. Abdülmecid'in Gülhane'de açıkladığı Hatt-ı Hümayun'la yeni bir ıslahat programını ilân etmiş babası II. Mahmud'un politikalarının sürekliliğini güvence altına almıştı. Bu hadise bundan böyle modernleşme harekâtında kesintili ya da inişli çıkışlı dönemlerin sona erdiğinin en büyük delili oldu. [99]

SONUÇ

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti Karlofça'da kaybettiği toprakların bir kısmını 18. yüzyılın ilk yarısında kazanmasına rağmen, 18. yüzyılın ikinci yarısında Rusya ile yaptığı mücadelelerde askerî ve diplomatik alanda başarısız kalarak daha büyük kayıplar vermeye başlamıştı. Osmanlılar için artık Karlofça çok geride kalmış ve Karlofça'dan daha ağır sonuçları olan Küçük Kaynarca Antlaşması Türk-İslâm yurdu olan Kırım'ın kaybedilmesine ve boğazların uluslararası deniz trafiğine açılmasına yol açmıştır. Önemli kayıpların ötesinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sonuçları, içeride de tamamen Osmanlı düzeninin iflasını ve bundan sonra Osmanlıların her an paylaşılmak istenilen bir devlet olduğunu göstermiştir. Bu dönemden sonra Rusya başta olmak üzere dost olsun düşman olsun Osmanlı toprakları her zaman ve her yerden Batı devletleri tarafından istila edilmeye müsait duruma düşmüştür. Osmanlı devlet erkânı çaresizdi, askerî alanda ve diğer alanlarda yapılan yenilikler içerde çıkarları zedelenen gruplar ile dış güçlerle yapılan zamansız savaşlar nedeniyle etkisiz kalmaktaydı. Osmanlılar Rusya'ya karşı durabilmek ve Kırım'ı kurtarmak amacıyla bu dönemde daha fazla Avrupa'dan askerî ve sivil alanda çok sayıda uzman getirmeye başlamıştı. Artık Küçük Kaynarca sonrası Osmanlıyı tamamen yok etmek amacıyla Rusya yanına Avusturya'yı da alarak 1780'li yıllarda paylaşma projelerini uygulamaya koyacaktır. Yapılan mücadelelerde Osmanlılar Avusturya cephelerinde başarı sağlamasına karşın Rus cephelerinde başarısız olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin komşuları tarafından parçalanması, Avrupa'daki güçler dengesini bozacağından endişelenen Prusya, İsveç ve İngiltere Avusturya ve Rusya'ya da baskı yapmaya başlayacaklardı. Bunun neticesinde 1790'lı yıllardan itibaren

99 Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 753-781.

Osmanlılar da aynen Batı devletleri gibi Avrupa devletleriyle ittifak antlaşmaları imzalamaya başlamıştır.

Fransız İhtilali neticesinde Avrupa'da çıkan karışıklıklar ve Fransa'ya karşı oluşturulan cephe sebebiyle Osmanlılar bir süre Rus tehdidinden ve tehlikesinden uzak kalmıştır. Artık Osmanlılara karşı klasik düşman Avusturya ne de Venedik tehlikesi vardır. Bunun yerine kadim dost olan Fransa'nın 1798'de Osmanlı Mısırını işgaliyle tehdit ve saldırının yönü kuzeyden bir süreliğine güneye Akdeniz'e kayacaktır. Fransızların Mısır'ı işgali sadece Osmanlıları ilgilendirmemiş, diğer Avrupa devletleri de kendi menfaatleri açısından çökmekte olan Osmanlıların yanında yer alarak Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'ni savunmaya başlamışlardır. Fransızlara karşı Avrupa'dan gelen yardım artık Osmanlıların kendi sınırlarını dahi koruyamayacak bir duruma düştüğünü göstermiştir. Bundan sonra Avrupalı güçlerin yardımıyla Osmanlı Avrupası'nda Sırp ve Yunan isyanlarının yolu da açılmış oldu. Fransızların zor bela Mısır'dan Batılılarla yapılan siyasî ve askerî işbirliği neticesinde atılması 19. yüzyılın hemen başlarında Fransız tehdidini aratır nitelikte İngiliz ve Rus istekleriyle karşılaşan Osmanlılar bu ülkelerle mücadele içinde kendini bulmuştur. 19. yüzyılın başından itibaren başlayarak devletin hitamına kadar Osmanlılar tamamen Avrupa'daki güçlerin denge politikasından istifade etmeye çalışmış ve Osmanlıların dış politikası Batılı güçlerin Osmanlıları himaye edici politikalarıyla şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti üzerinde etkili olabilmek için İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki rekabetten yaralanan Osmanlılar bundan hem dış meselelerin hem de iç meselelerin çözümünde yararlanmıştır. Ancak bu devletler bazen kendi çıkarları ortak olduğu noktada beraber hareket etmişlerdir ki buna en iyi örnek Yunan İsyanı'nı desteklemeleri ve Yunanistan'ın bağımsızlığı yönünde izledikleri politikalardır. 1830'larda Osmanlıların asi Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlılara baş kaldırmasında Fransa'dan gördüğü yardımın önemi büyüktür, buna karşın İngiltere ve Rusya'da Mısır Meselesi'nde genelde Osmanlıların yanında yer almışlardır. Mısır Meselesi, Osmanlıların bir iç meselesi olmaktan çıkarılmış olup beş büyük Avrupa devletinin ilgilendiği ve çözümü Babıâli tarafından onlara havale edilen uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Beş Avrupa ülkesinin müdahalesi neticesindeki gelişmeler Osmanlıların lehine değişecektir. 19. yıl boyunca Osmanlılar kendi sınır boylarını içerdeki topraklarını dahi korumaktan acizdi. Bütün bunlara rağmen ele aldığımız dönem de dahi Osmanlı dış politikasının esası hiçbir zaman savaşmadan bir karış toprak parçasını dahi düşmana vermeme politikasıdır.

KAYNAKLAR

Afyoncu, Erhan, "Mahmud Raif Efendi ve Ailesine dair Kayıtlar, Vesikalar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, c. 2, İstanbul, 2000, s. 89-100.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,Tertib-i cedid*, c. VI, İstanbul, 1303.

Aksan, Virginia H., "Rober Liston at Constantinople", *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolutiom: collected eassys by Allan Cunningham*, Ed. by E. Ingram, London, Portland, 1993, s. 51-102.

Aksan, Virginia H., *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700 - 1783)*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul 1997.

Akşin, Sina, "Siyasal tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi*, c. 3, Ankara, 1997, s. 77-188.

Akyılmaz, Gül, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s.660-670.

Alexander, J.T., *Catherine the Great, Life and Legend*, NewYork, Oxford, 1989.

Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841*, Ankara, 1945.

Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara, 1991.

Aykun, İbrahim, "Osmanlı İran İlişkilerinden Diplomatik Bir kesit",. *Osmanlı***,** c. 1, Ankara, 1999, s. 689-702.

Aykun, İbrahim, "Paskeviç ve Şark Seraskerliği ile İlişkileri", Türkler 12, Ankara 2002, s. 721-729.

Bağış, Ali İhsan, *Britain and Struggle for the Integrity of the Ottoman Empire: Sir Robert Ainslie's Embassy to İstanbul 1776-1794***,** İstanbul, 1984.

Bayrak, M., "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", *Osmanlı*, c. 2, Ankara, 1999, s. 71-86.

Beydilli, Kemal. -İ. Şahin, *Mahmûd Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri. Türkçe yazma Nüsha ve 1798 Tarihli Fransızca Tab'ının Tıbkıbasımı*. Ankara, 2001.

Beydilli, Kemal, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, c. XIII/17, 1988, s. 365-434.

Beydilli, Kemal, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", (Editör E. İhsanoğlu), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İstanbul, 1994, s. 65-135.

Beydilli, Kemal, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifâklar ve Siyasî Ahlâk (1790-1856)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara, 1999, s. 35-43.

Beydilli, Kemal, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı (Meydana gelişi- Tahlili- Tatbiki)*, İstanbul, 1984.

Beydilli, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar -XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münasebetleri*, İstanbul, 1985.

Bitis, Alexander, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 703-720.

Çataltepe, S., *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*, İstanbul, 1997.

Gencer, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara, 2001.

Gülsoy, Ufuk, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ*, İstanbul, 1993.

Halil Nuri, *Tarih-i Nuri veya Tarih-i Osmani*, Aşir Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi), Türkçe Yazma No: 239.

Hassal**,** A., *The Balance of Power, 1715-1789***,** London, 1908.

Hassall, A., *The History of British Foreign Policy*, Edinburgh, London, 1912.

Hayes, C.H.J., *A Political and Social History of Modern Europe*, New York, 1920.

Hill, D.J., *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, vol. III, New York, 1967.

Karpaev, I. V., "Rusya ve Türkiye: Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine (1833 Yılında Boğaziçi'nde Rus Keşif Gücü)", *Osmanlı*, c. 2, Ankara, 1999, s. 63-70.

İlgürel, Mücteba, "Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve 1828-1829 İlk Rus İstilâsı", *Tarih Dergisi***,** c. 35, 1994, s. 167-176

Karal, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, 1797-1802*, İstanbul, 1938.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, V,* Ankara, 1983.

Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları, Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, Ankara, 1946.

Karpat, Kemal, "Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu", *Osmanlı***,** c. 2, Ankara, 1999, s.17-34.

Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1991.

Köse, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Ankara, 2006.

Kuran, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri 1793-1821*, Ankara, 1968.

Kuran, Ercüment, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara, 1999, s. 55-59,

Kuran, Ercüment, "Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)", *Tarih Dergisi***,** c. III/5-6, 1951-1952, s. 53-62.

Kuran, Ercüment, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847*, İstanbul, 1957.

Kutluoğlu, M. Hanefi, *The Egyptian Question (1831-1841)*, İstanbul, 1999.

Naff, Thomas, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III 1789-1807", *JAOS*, vol. 83, 1963, s. 295-315.

Naff, Thomas, "Ottoman Diplomacy and the Great European Powers, 1789-1802" Basılmamış doktora tezi, California Üniversitesi, 1961.

Odaka, H., "Osmanlı Diplomasisinin Batılılaşması", *Osmanlı***,** c. 1**,** Ankara, 1999, s. 676-680.

Ortaylı, İlber, "Tanzimat Bürokratları ve Metternich", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, Ankara, 2000, s. 441-447.

Ortaylı, İlber, "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, Ankara, 2000, s. 353-361.

Sander, Oral -K. Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin ilk Yüzyılı (1829-1929)*, İstanbul, 1977.

Sarıcaoğlu, Fikret, "1774-1789 Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 545-553.

Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişah Potresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul, 2001.

Sezer, Hamiyet, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)", *Osmanlı,* c. 2, Ankara, 1999, s. 87-93.

Shaw, Stanford J., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 609-628.

Shaw, Stanford J., *Between Old and New, the Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, Massachussets, 1974.

Shaw, Stanford J., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume:II Reform, Revolution ana Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge, New York, 1977.

Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, I*, çev. Mehmet Harmancı, Ankara, 2004.

Soysal, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara, 1987.

Sözen, Zeynep, *Fenerli Beyler: 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, İstanbul, 2000.

Subaşı, Turgut, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 753-781.

Şahin, Hasan, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektefinden Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler*, c. 12, Ankara 2002, s. 531-544.

Uçarol, Rıfat, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 11, 1989, s. 308- 311.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, IV/1*, Ankara, 1978.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "İsmail Ferruh Efendi'nin Londra Büyükelçiliği ve Siyasî Faaliyetleri (1797-1800)", Pax-Ottomanica: Essays in Memoriam of Prof. Dr. Nejat Göyünç, Ed. by K. Çiçek, Haarlem, Ankara, 2001, s. 381-407.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Modernisation of the Otoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)", A Bridge Between Cultures, Studies on Otoman and Republican Turkey in Memory of Ali İhsan Bağış, Ed. by Sinan Kuneralp, İstanbul 2006, s. 51-67.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, c. 21, 2001, s. 109-134.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler*, c.12, Ankara, 2002, s. 629-659.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "The First Permanent Ottoman-Turkish Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)", *Birmingham Üniversitesi, Ph.D. thesis*, 1993.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü", *The Journal of Ottoman Studies-Osmanlı Araştırmaları*, c. ,XXI, 2001 s. 109-134.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul, 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre"**,** *Osmanlı*, c. 1, Ankara, 1999, s. 660-675.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin İzlenimleri", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmalar Kongresi*, 24-27 Kasım 1998, Gazimağusa, Cilt II, Tarih-Kıbrıs Sorunu, Gazimağusa, 1999, s. 329-345.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "İstanbul as an Important Centre of European Diplomacy (According to British Sources During the Period, 1792-1798**",** *Great Ottoman-Turkish Civilisation***,** vol. I, Ankara, 2000, s. 523-537.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Sir Robert Liston'un İstanbul Büyükelçiliği (194-1795) ve Osmanlı Devleti hakkındaki Görüşleri", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XVIII, 1998, s. 187-216.

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Mahmud Raif Efendi (İngiliz)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi II,* 1999, s. 72

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Mahmud Raif Efendi as the Chief secretary of Yusuf Agah Efendi, the First permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM,* c. 5, 1994, s. 385-434

Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkâmet Elçisinin Rolü", *Toplumsal Tarih,* sayı 32, 1996, s. 45-53.